

BISKUPSTVÍ LITOMYŠL

HISTORIE MĚSTA - HISTORIE VZNIKU LITOMYŠLSKÉHO BISKUPSTVÍ - LITOMYŠLSTÍ BISKUPOVÉ - PROBOŠTSKÝ (KAPITULNÍ) KOSTEL POVÝŠENÍ SVATÉHO KŘÍŽE - OBNOVENÍ BISKUPSTVÍ

1. Historie Litomyšle.²⁶ První osídlení na území dnešní Litomyšle vznikalo podél veřejné obchodní cesty, zvané později Trstenická stezka, která nedaleko dnešních Svitav překračovala zemskou hranici a spojovala Čechy s Moravou. Písemně doložená historie města začíná koncem 11. století, kdy tady kníže Břetislav II. - na místě zřejmě staršího slavníkovského hradiště, zmiňovaného *Kosmovou kronikou* již k roku 981 - založil buď kostel nebo benediktinský řádový dům. V roce 1145 za krále Vladislava II. sem olomoucký biskup Jindřich Zdík přivedl premonstrátský řád, jemuž daroval celou okolní krajinu. Mniši si zde postavili rozlehlý komplex klášterních budov. Klášter stál v místech dnešního zámku a dostal jméno Hora olivetská. Jeho součástí byl i kostel sv. Klimenta, dříve dlouho považovaný za nejstarší kostel v Čechách. Byli to právě premonstráti, kteří s sebou z Francie přivezli také znak svého řádu - tím byla zlatá lilie na modrém poli. Časem došlo k úpravám a dnes má Litomyšl znak²⁷, ve kterém je stříbrná lilie v červeném poli.

Listina krále Přemysla Otakara I.

Klášter se stal důležitým střediskem kraje a pod ním vyrůstalo podél veřejné cesty u řeky Loučné sídliště. V roce 1259 udělil král Přemysl Otakar II. tomuto sídlišti městská privilegia a Litomyšl se stala poddanským městem.

V roce 1344 bylo - současně se vznikem pražského arcibiskupství - v Litomyšli zřízeno biskupství pro východní Čechy a západní Moravu na místě zrušeného premonstrátského kláštera. Klášterní statky byly rozděleny mezi biskupa a jeho kapitolu. Litomyšlským biskupem byl od roku 1353 kancléř Karla IV. Jan II. ze Středy, muž s velkým kulturním rozhledem. Do Litomyšle uvedl v roce 1356 augustiniány, z jejichž tehdy postaveného klášterního kostela se později stal dnešní proboštský chrám.

Od roku 1388 byl biskupem Jan IV. Železný, známý mj. jako odpůrce Husův. Husitská vojska se v roce 1421 (přestože Jan IV. už tehdy působil v Olomouci) obrátila i proti Litomyšli. Město se vzdalo dobrovolně, ale o čtyři roky později jej zabralo radikálnější husitské křídlo „sirotků“ a bojovalo se i o hradní návrší. Biskup Aleš z Březi uprchl, a biskupství pak vypálením biskupských budov fakticky zaniklo.

Od roku 1432 měl Litomyšl v držení rod Kostků z Postupic. Město za jejich vlády rozkvetlo a v poslední čtvrtině 15. století se také stalo důležitým centrem jednoty bratrské. Sídli zde biskup jednoty, její archiv a fungovala zde významná tiskárna. Na konci patnáctého století se město rozšiřovalo směrem k hradnímu návrší, kde vzniklo tzv. Nové nebo Horní město s vlastní samosprávou.

V roce 1547 byla Litomyšl Bohuši Kostkovi z Postupic zkonfiskována za účast v nezdařeném odboji proti Ferdinandovi I. O rok později byl obnoven zákaz jednoty bratrské (která se na odboji - zejména postavou biskupa Jana Augusty - také podílela) a její členové museli opustit zemi.

V roce 1567 se pánem litomyšlského panství, tehdy jednoho z největších v zemi, stává Vratislav z Pernštejna, který zde o rok později nechal stavět renesanční zámek. Sídlo Kostků, vzniklé úpravou biskupských budov a zničené požárem (požáry ostatně sužovaly město po celou jeho historii), bylo zpustlé a zámek byl v podstatě novostavbou. Stal se jednou z nejkrásnějších renesančních staveb nejen na našem území, mimo jiné i díky překrásné sgrafitové výzdobě. Z Vratislavovy doby pochází i městský řád čistoty, zajímavý doklad o vzhledu města a péči o veřejnou hygienu.

Vratislav z Pernštejna zasahoval tvrdě proti českým bratřím a v rekatolizaci po jeho smrti pokračovala i jeho žena Marie Manrique de Lara a dcera Polyxena. Poslední členka perňštejnského rodu Frebonie z Pernštejna povolala roku 1640 do Litomyšle, pustošené událostmi třicetileté války, řád piaristů. Piaristická kolej s kostelem a školy vyrostly v pozdějších letech na místě Horního města, zničeného dalším z požárů v roce 1635.

Graduál litomyšlský z roku 1563

²⁶ <http://www.litomysl.cz/php/historie/index.php>; při přípravě tohoto textu byla použita kniha M. Skřivánka Litomyšl - Starobylé město, Paseka, Praha a Litomyšl 1997, kde je uvedena další literatura o dějinách města

²⁷ <http://www.litomysl.cz/php/historie/index.php?polozka=lilie>

Piaristé byli řádem vzdělávacím: ve školách, které stály původně na místě dnešního chrámu, začali učit už v roce 1644. Velký význam pro další kulturní rozvoj a pověst města měl filosofický ústav, otevřený u piaristického gymnázia ještě v průběhu 17. století.

Těžké roboty a další povinnosti, doléhající na poddané po třicetileté válce, spolu s pokračující rekatolizací vyústily v roce 1680 ve velké selské povstání, jehož centrem se stalo právě okolí Litomyšle. Hlavní představitelé vzpoury byli popraveni.

To už byli - od roku 1649 - majiteli panství Trautmannsdorfové, kteří se do tváře města vepsali zejména stavbou nového piaristického chrámu, který byl podle projektu G. B. Alliprandiho dostavěn F. M. Kaňkou v roce 1722. Kostel se stal symbolem vítězství protireformace a on i celé město byly v dalších letech svědky mnoha velkolepých církevních slavností.

Po celé 18. století bojovalo město opět s požáry - po Čechách prý se začalo říkat „hoří to jak Litomyšl“ -, povodněmi i válečnými ztrátami. Katastrofální požár postihl město v roce 1775, povodeň v roce 1781 a opět velký požár roku 1814. Následkem požárů byly také časté přestavby měšťanských domů, které získávaly v první polovině 19. století převážně empírový ráz.

Požár z roku 1775 byl vrchností, kterou byli od roku 1758 Valdštejnové-Vartenberkové, také impulsem k velkým stavebním úpravám na zámku a v jeho okolí. Na zámku vzniklo dodnes dochované divadlo a ochotnická představení byla oblíbenou zábavou i ve městě. Na akademii filosofů vystoupil v roce 1830 jako zázračné dítě malý Bedřich Smetana, který se o šest let dříve narodil v zámeckém pivovaru.

Centrem duchovního života Litomyšle byly v 1. polovině 19. století piaristické školy a filosofický ústav, obnovený po odmlce v roce 1802. Působilo zde - v řadách pedagogů i studentů - mnoho významných osobností vědeckého i kulturního života.

Dramaticky prožívala Litomyšl revoluční události roku 1848. Už v březnu byla sestavena studentská legie a nedlouho nato měšťanská garda v čele s Josefem Buchtelem. Část studentů a městská garda bojovala v červnu v Praze a po porážce a především po říjnových střetech ve Vídni chystal Buchtele skutečné ozbrojené povstání. To bylo ovšem prozrazeno a Buchtele zatčen. Odboj se nadále šířil především ze škol, ale filosofický ústav byl v roce 1849 zrušen.

Zadlužená litomyšlská panství koupila roku 1855 v dražbě rodina Thurn-Taxisů. Panství se po politických a správních změnách, vynucených revolučními událostmi, stalo základem a město Litomyšl správním centrem nového okresu.

Život ve městě po pádu Bachova absolutismu se opíral o četné spolky. Mnoho jejich činovníků se rekrutovalo z řad pedagogů už ne filosofického ústavu, ale reformovaného gymnázia, kde od padesátých let začali učit i světští učitelé. Mnoho významných osobností, zejména spisovatelů, bylo do Litomyšle přitahováno nejen školami, ale i známou Augustovou tiskárnou. Jako profesor gymnázia sem přijel i Alois Jirásek. V roce 1891 vzniklo městské muzeum, otevřena byla knihovna a od roku 1905 slouží městu reprezentativní stavba Smetanova domu.

V první třetině 20. století vyrůstala nová Masarykova čtvrť. Nové gymnázium bylo dostavěno v r. 1923, o rok dříve byl dostavěn Lidový dům. V roce 1929 byla dokončena stavba Průmyslové školy.

V roce 1924 byl na dnešním Smetanově náměstí odhalen Štursův pomník Bedřicha Smetany. V roce 1926 byla otevřena městská obrazárna s díly J. Mařáka, A. Dvořáka i moderních umělců. Na její tradici navazuje dnešní znovuotevřená obrazárna v prostorách zámku. V první polovině 30. let byla Litomyšl dějištěm velkých výstav (o A. Jiráskovi, B. Němcové, B. Smetanovi), na kterých se výrazně podílel zdejší rodák Zdeněk Nejedlý.

Během druhé světové války byla zlikvidována zdejší židovská obec. Poválečný odsun německého obyvatelstva změnil národnostní složení především přilehlých vesnic. Únorové události proběhly bez většího ohlasu; veřejné mínění rozbouřil až proces s rektorem piaristické koleje F. A. Stříteským a dalšími v roce 1950. Od roku 1960 je Litomyšl součástí svitavského okresu.

V roce 1949 se v zámeckém areálu konal, za velkého přispění Zdeňka Nejedlého, první ročník operního festivalu Smetanova Litomyšl. Ten se koná s přestávkami až dodnes, když od původního plánu přinášet posluchačům především Smetanovu hudbu upustil a je dnes festivalem s širokým dramatickým záběrem a velkým renomé a zároveň jednou z nejdůležitějších kulturních událostí ve městě. Od roku 1974 probíhá i festival Mladá Smetanova Litomyšl, přehlídka hudebního mládí.

Na zestátněném litomyšlském zámku, který je od roku 1962 národní kulturní památkou, byla od sedmdesátých let 20. století opravována sgrafitová výzdoba. Velká oprava sem v těchto letech přivedla skupinu umělců v čele s Olbramem Zoubkem. Expozice Muzea české hudby v zámeckých sálech neměla dlouhé trvání a v současné době je na zámku zpřístupněna expozice šlechtického bydlení. Výjimečnost celého zámeckého areálu byla v roce 1999 potvrzena zápisem do seznamu světového dědictví Unesco.

Polistopadový vývoj znamenal velkou řadu změn v kulturním i politickém životě města, množství nových staveb i rekonstrukcí památek. Bylo otevřeno Portmoneum, založena restaurátorská škola.

Hospodářský vývoj souvisí především s rozvojem závodu Vertex. Významnou událostí bylo setkání sedmi středoevropských prezidentů, kteří se zde v roce 1994 sešli na pozvání prezidenta Václava Havla. O rok později sem zavítal i španělský král. Zatím poslední významnou změnou v podobě města byla rekonstrukce Klášterních zahrad a jejich zpřístupnění v září 2000.

Dnešní Litomyšl je městem, které si je vědomo svých bohatých dějin a tradic a dokáže z nich čerpat náměty pro další rozvoj. Udržuje bohatý památkový fond, ovšem snaží se také o kvalitní moderní architekturu. Zachovává si v podstatě „maloměstský“ charakter a nabízí možnost potkat se aspoň se střípkou ducha obrozenecké Litomyšle, rozvíjí bohatý kulturní a spolkový život, ale také průmysl, podnikání a ekonomiku; obyvatelům i návštěvníkům poskytuje bohaté sportovní vyžití (budovaný sportovní areál).

1.1 Klášterní zahrady²⁸

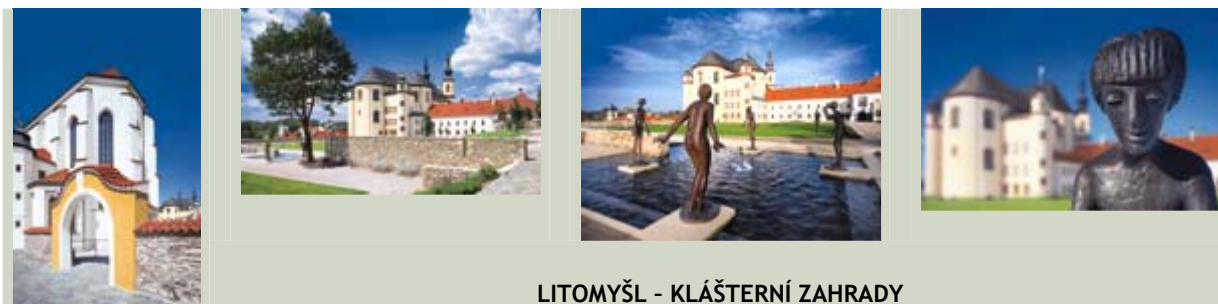
Klášterní zahrady leží u bývalého piaristického kláštera mezi dvěma litomyšlskými chrámy nedaleko zámku na vyvýšenině nad městem. Při nedávné rekonstrukci byly upraveny do podoby reprezentativní městské zahrady.

Prostor dnešních Klášterních zahrad patří historicky k proboštskému chrámu Povýšení sv. Kříže, piaristickému klášteru s kostelem Nalezení sv. Kříže a k Augustově tiskárně. Klášterní zahrada sloužila vždy jako užitková a okrasná. V době před vystavěním barokního piaristického chrámu měla renesanční úpravu. Pozdější úpravy byly barokní, i tehdy tu byla zelinářská i ovocná zahrada, v části byla štěpnice. V části zahrad u proboštského kostela se nacházel jak katolický, tak protestantský hřbitov. Dnes jsou zahrady uzavřeny starými i nově postavenými opukovými zdmi, které částečně probíhají v místě původního městského opevnění. Ještě ve 30. letech 20. století byly zahrady používány a udržovány. Po odchodu piaristů z Litomyšle v roce 1948 zcela zplynuly a nebyly od té doby používané ani přístupné.

Zahrady se nacházejí v těsném sousedství významných dominant města a ve strategicky položeném místě v centru městské památkové rezervace. Také proto se město rozhodlo uvést je do důstojného stavu. V říjnu roku 1997 vyhlásilo veřejnou soutěž, jejímž předmětem bylo „architektonické řešení prostoru Klášterních zahrad jako veřejného městského parku či zahrady“. Cílem bylo vytvořit odpočinkové místo pro obyvatele i návštěvníky města v centru zámeckého návrší. Soutěže se zúčastnily přes dvě desítky architektonických kanceláří; vítězem se stal Ing. Zdeněk Sandler z Brna.

Hlavní motivy vítězného návrhu jsou „zahrada - divadlo, divadlo - zahrada (dominanty kostelů s výhledem na pozadí historického města)“, geometrické pojetí prostoru a propojení zahrad se zámeckým areálem a městem.

V květnu 1999 byla zahájena rekonstrukce, která trvala déle než rok. Po jejím dokončení byly Klášterní zahrady slavnostně otevřeny 2. září 2000 v rámci oslav Dnů evropského dědictví netradičním svatebním ceremoniálem za přítomnosti několika desítek starostů historických měst a téměř tří tisíc dalších návštěvníků a hostů.

Areál zahrad má rozlohu přes jeden hektar. Návštěvník tu najde altán s výhledem na město, „šachovnici“ s trvalkami i květinové záhony. Plochy trávníků jsou určeny k volnému pohybu i odpočinku. V centru zahrad se nachází bazén s mlhovištěm a sousoší, které městu daroval sochař Olbram Zoubek. Součástí zahrad je také sociální zařízení, v budově bývalé kočárovny je prostor, kde se budou moci návštěvníci občerstvit a posedět v příjemně upraveném suterénu. Nezbytností je celoplošné automatické zavlažování a osvětlení celého prostoru (několik variant - úsporné celonoční, večerní a slavnostní osvětlení).

Klášterní zahrady jsou přístupné od dubna do října od 8,00 do 22,00 hodin, od listopadu do března od 8,00 do 19,00 hodin.

²⁸ http://www.litomysl.cz/php/historie/index.php?polozka=klasterni_zahrady

2. Historie vzniku litomyšlského biskupství.

Po tom, co jsme se prošli historií i současností města, se naskytá pro obyvatele regionu na pomezí Čech a Moravy zajímavá a zvědavá otázka: Proč zrovna Litomyšl? Proč ne jiné okolní město? Litomyšl dokonce v době ustavení biskupství ani městem nebyla! Proč ne třeba Lanškroun (povýšen na město roku 1285) nebo Svitavy (1245), Vysoké Mýto (1260), Polička (1265), Moravská Třebová (1260) anebo Šumperk (1297), pomíneme-li v tu dobu nevýznamné větší osady jako Zábřeh, Ústí nad Orlicí, Českou Třebovou, Žamberk nebo Mohelnici? Proč ne starobylé Klotzko (1178), k němuž měl tak blízký vztah arcibiskup Arnošt z Pardubic (a v pozdější době i biskup Jan ze Středy), když území Kladska bylo již po dlouhá staletí pevnou součástí Českého státu? Ať tak či onak, tato větší osada protékána říčkou Loučnou na Trstenické stezce se v období let 1344-1421 stala třetím nejvýznamnějším městem Českého království a předčila a zastínila tak jiná v tu dobu velká, bohatá a také královská města jako Hradec, Plzeň, Kutnou Horu nebo Brno.

Velkou roli zde jistě hrály geopolitické vlivy. Karel IV. byl velký bohemista v plném významu toho slova a miloval vše české. Výše uvedená města, založená převážně při kolonizaci pomezí českého státu za Přemysla Otakara II., byla povětšinou osídlena německy mluvícím obyvatelstvem, a to bylo jistě jedno z podstatných kritérií při výběru, neboť Litomyšl byla česká. - Druhým vlivem mohla být geografická poloha ještě na pokraji labsko-orlické náhorní plošiny; hraniční hvozdy, v tu dobu ještě ne všechny vykloučené nebo zkulturnované na lesy, začínaly již nedaleko odsud. Litomyšl tedy byla z Prahy snadno přístupná cestami rovinatým kulturním územím. Přestože ve středověku kartografie neexistovala (nebyly žádné věrohodné mapy, jen náčrty území) a vzdálenosti se určovaly pouze dobou chůze nebo jízdy koňmo, byla poloha Litomyšle na polovici cesty z Prahy do Olomouce určena na tehdejší poměry nebyvale přesně (dnešní silniční vzdálenost Praha-Olomouc 253 km, Praha-Litomyšl 145 km). - Třetím akcentem mohla být i dlouhá historie sahající až ke králi Břetislavovi a rovněž dvousetletá bezproblémová existence řádových společenství, která mohla zajistit nebo alespoň podpořit hmotně i personálně nově vznikající biskupství.

O politických vlivech říká regionální historik Pakosta toto²⁹: Ve prospěch Litomyšle jako nejvhodnějšího města pro sídlo nového biskupství směrem ke Slezsku rozhodly praktické důvody, zejména snaha nahradit podřízenost vratislavské diecéze diecézi hnězdenské (Hnězdno - Gniezno, Polsko) sufragánním vztahem Vratislavi k Praze. Prvým krokem byl k tomu učiněn, když papež Benedikt XII. koncem ledna 1342 potvrdil před ¾ rokem uskutečněnou, Čechy prosazenou volbu Přeclava z Pogorelly vratislavským biskupem. Přeclav jako český exponent na vratislavském stolci mohl uskutečnit církevní přeorientování slezského území z Polska na Čechy, byly-li k tomu vytvořeny administrativně-správní předpoklady. Tento církevně jednotící zájem to také byl, pro který tento biskup sehrál tak významnou úlohu při organizaci a stabilizaci poměrů litomyšlského biskupství. Z pověření papeže Klimenta VI. provedl vratislavský biskup Přeclav z Pogorelly majetkové narovnání mezi litomyšlským biskupem a biskupskou kapitulou a dále se detailně věnoval především uspořádání a vnitřním vztahům uvnitř sboru, pro který je jeho listina vydaná 16.10.1347 v Litomyšli zásadními statuty.³⁰

Tyto politické motivy nevňášejí žádné nové světlo do otázky po umístění sídla nové diecéze. Důvodem pro představení sídla více na českou než na moravskou stranu mohla být i povolnost biskupů k územním ústupkům stávajících diecézí, neboť nové biskupství vzniklo na jejich úkor. Navíc pražské arcibiskupství mohlo mít vzhledem k sufragánnímu (podřízenému) litomyšlskému biskupství nějaké nároky; ty však nemohlo vznášet biskupství v Olomouci, které bylo s litomyšlským na stejné úrovni. Historikové potvrzují, že Praha tyto ústupky akceptovala výměnou za povýšení na arcibiskupství až po silném nátlaku císaře Karla IV. na biskupa Arnošta. - Územní nároky (svázané s finančními zdroji) byly zdrojem svárů mezi episkopy, jak o tom podávají svědectví církevní dějiny. Nejkritičtějším obdobím se z tohoto pohledu jeví episkopát v pořadí 7. litomyšlského biskupa Jana Soběslava, který zneužíval svého markrabského původu k soustavnému nátlaku na krále a moravské velmože, aby si tak coby biskup zajišťoval co největší moc a příjmy. - Jak však byla litomyšlská diecéze vytvořena?

Litomyšlská diecéze byla konstituována³¹ tím způsobem, že do ní byly vloženy děkanáty:

děkanáty od pražské arcidiecéze	počet far	děkanáty od olomoucké diecéze	počet far
Chrudim	45	Šumperk	22
Lanškroun	16	Úsov	8
Polička	17		
Vysoké Mýto	39		
litomyšlská diecéze celkem		6 děkanátů	147 far

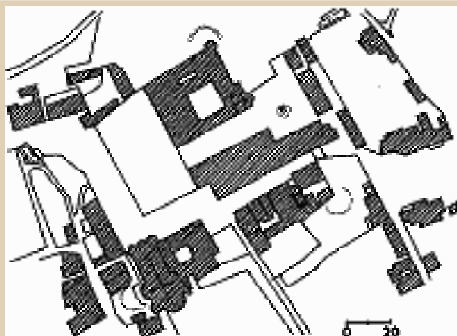
Biskupství dostalo statky zrušeného litomyšlského premonstrátského kláštera, z jehož konventu byl zřízen kapitulní sbor o 28 kanovnících, který se měl doplňovat z ostatních zbylých řeholníků, dokud nevymřou. V jejich čele byl kustos, převor a scholastik. Biskup byl povinný dvakrát za rok dojíždět na synodu do Prahy, kam šlo také odvolání od jeho soudu.

²⁹ Pakosta, O.: Pečeti litomyšlských biskupů, s.62, Litomyšl 2003

³⁰ srov. Hledíková, Z.: „Litomyšlské biskupství“ in: Litomyšl. Duchovní tvář českého města (Sborník historických prací), s.31-32, Litomyšl 1994

³¹ Kadlec, J.: Přehled českých církevních dějin 1/2, s.211, Roma-Praha 1991

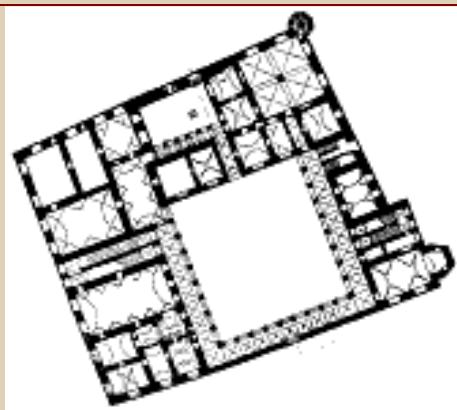
Rekonstrukce areálu biskupství³²
dnes zámku, předtím premonstrátského kláštera

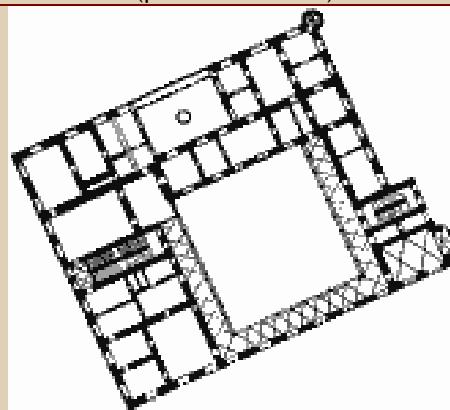
plán hradního areálu
(podle A. Sedláčka)

pokus o rekonstrukci zastavění areálu
v době biskupství
(podle F. Stehlíka)

půdorys přízemí
(podle F. Stehlíka)

půdorys 1. patra
(podle F. Stehlíka)

V souvislosti se zřízením pražského arcibiskupství bylo v Litomyšli roku 1344 založeno biskupství, jež převzalo statky premonstrátského kláštera, který tam zanikl. V této době vznikly i městské hradby. Druhý litomyšlský biskup, Jan ze Středy, kancléř Karla IV., se do roku 1356 povolal augustiniány. V jejich chrámu, v dnešním **proboštském** kostele, byl také později pochován. Na klášterním návrší došlo k rozsáhlé výstavbě, románská basilika byla přestavěna na biskupskou katedrálu. Ve městě sevřeném symbolickými hradbami vyrostly na goticky protáhlých parcelách další měšťanské domy, které si svůj základní půdorys uchovaly dodnes. Ve 20. letech 15. století zpusťovala návrší s církevními stavbami (palácem i s výstavnou katedrálou Panny Marie) husitská vojska; biskupství, v jehož čele stál **(v minulosti)** přední odpůrce M.J.Husa na kostnickém koncilu, Jan Železný, bylo dobyto, pobořeno, a zaniklo.³³

³² <http://hrady.dejiny.cz/litomysl/zamek/>

³³ <http://www.cdilit.wz.cz/Litomysl.htm>

3. Litomyšlští biskupové^{34,35,36}

pořadí	biskup	episkopát	
1.	Jan I. Loucký	1344-1353	
2.	Jan II. ze Středy	1353-1364	
3.	Mikuláš	1364	
4.	Albert Aleš ze Šternberka	1364-1368	
5.	Petr Jelito-Wurst	1368-1371	
6.	Albert Aleš ze Šternberka	1371-1380	podruhé
7.	Jan III. Soběslav	1380-1387	
8.	Jan IV. Železný	1388-1418	
9.	Aleš z Březí	1418-1441	
10.	Matěj Kučka, OPraem.	1441-1449	
11.	Benedikt (Beneš)	1449-	administrátor
12.	Benedikt	(1457)	administrátor
13.	Jan	(1458)	administrátor
14.	Eliáš Čech (Ssech)	1468-1474	administrátor
15.	Jan V. Bavor	1474-1478	
16.	Eliáš Čech (Ssech)	1478-1492	podruhé
17.	Lukáš	(1525)	administrátor
18.	Wolfgang	(1554)	administrátor

1. Jan I., zvaný Loucký, OPraem.³⁷ (*?-†1353)

biskup Jan, původně opat premonstrátského kláštera v Louce u Znojma, byl jmenován zvláštní papežskou bullou za prvního litomyšlského biskupa. Biskupství samo bylo zřízeno 30.4.1344 bullou papeže Klementa VI. *Ex supernae providentia maiestatis* jako sufragánní biskupství pražského arcibiskupství. Jan se těšil přízni dvora krále Jana Lucemburského i jeho syna, markraběte Karla. Biskupské svěcení přijal z rukou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic v pražské katedrále sv. Víta.

Litomyšl byla (kvůli biskupství) povýšena na město, konventní chrám Panny Marie na katedrálu a část řeholní kapituly se stala kapitulou katedrální. Biskup Jan musel řešit vleklé a nepříjemné spory, které se týkaly rozdělení dosavadního klášterního majetku na mensu biskupskou a kanovníckou, protože ne všichni členové premonstrátského konventu se stali kanovníky biskupské kapituly (těch bylo 28 v čele s převorem). Uspořádáním poměrů a sporů byl nakonec papežem pověřen vratislavský (Wrocław, Polsko) biskup Předslav z Pogorelly.

Spolu s Arnoštem z Pardubic a jinými biskupy korunoval biskup Jan dne 2.9.1347 v pražské katedrále sv. Víta Karla IV. na českého krále. - Hranice nové diecéze byly definitivně vymezeny až v roce 1350, což 12.4.1351 potvrdil papež Klement VI. - Biskup Jan zemřel v první polovině roku 1353 a byl pohřben ve svém katedrálním chrámě v Litomyšli.

2. Jan II. ze Středy^{38,39} (*1310-†1380)

biskup Jan ze Středy, český politik a diplomat. Byl notářem Jana Lucemburského a kancléřem Karla IV. (v letech 1353-1374). V letech 1364-1380 byl biskupem v Olomouci; sídlil v Praze a dával se (jako první z českých biskupů) zastupovat generálním vikářem. S Karlem IV., jehož byl důvěrníkem, se dostal v letech 1373-1374 do sporu, byl zbaven úřadu a zbytek života prožil v ústraní v Olomouci. Byl velmi vzdělaný a literárně činný. **Byl bezesporu nejvýznamnějším litomyšlským biskupem.**

³⁴ **Zvláštní poděkování** za poskytnutí informačních zdrojů a za cenné rady patří nejpřednějšímu současnému regionálnímu historikovi, panu **Mgr. Oldřichu Pakostovi**, řediteli Státního oblastního archivu v Zámrsku – Okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli, autoru četných regionálně historických studií zaměřených zejména na historii Litomyšlska 14.-16. století, a prací z oborů sfragistiky, heraldiky a vexiologie se zaměřením na církevní pečeti v českých zemích lucemburského období.

³⁵ <http://libri.cz/database/dejiny/biskup.html#lm>

³⁶ Kadlec, J.: Přehled českých církevních dějin 1/2, s.211, Roma-Praha 1991

³⁷ Buben, M.M.: „Jan I., řečený Loucký, O.Praem.“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.129-130, Praha 2000

³⁸ <http://www.esnet.cz/jhzpravodaj/2000/prosinec.html>

³⁹ Buben, M.M.: „ze Středy, Jan“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.333-335, Praha 2000

Narodil se ve Vysokém Mýtě kolem roku 1310 v měšťanské rodině. Mládí prožil v Kladsku, kde vystudoval, získal kněžské svěcení, farnost i první písařské zkušenosti ve službách knížete Bolka I. z Münsterbergu, jehož notářem se stal. Roku 1344 nastoupil jako farář ve Středě a podle této lokality (Šroda, Neumarkt) se začal psát jako Jan ze Středě. Kanonikát získal roku 1349 ve Vratislavi a o rok později v Olomouci a Hlohově (Glogów, Polsko). Byl jmenován biskupem v Naumburgu, ale zůstal jako *episcopus electus*, protože se biskupského stolce zmocnil tamější kanovník Rudolf. Náhradou dostal uprázdněný stolec v Litomyšli, kde byl 9.10.1353 jmenován biskupem a v prosinci přijal biskupské svěcení.

Stal se důvěrníkem, přítelem a rádcem Karla IV., v jehož blízkosti se jako kancléř pohyboval doma i v cizině. Doprovázel ho na cestách do Mét (Metz, Německo), do Říma na císařskou korunovaci (1355), do Norimberka, Cách, Vídně, do Německa, Slezska a Vratislavi. V Litomyšli mnoho nepobyl a nechával se zastupovat generálním vikářem.

V roce 1364 došlo po smrti pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic k velkým přesunům na biskupských stolcích v Čechách a na Moravě. Papež Urban V. vyhověl žádosti Karla IV. a dosavadního olomouckého biskupa Jana Očka z Vlašimi ustanovil pražským arcibiskupem. Na jeho místo v Olomouci přišel z Litomyšle biskup Jan ze Středě (22.8.1364) a do Litomyšle přišel ze Schwerinu Albert ze Sternbergu.

Jako olomoucký biskup získal od Karla IV. dne 1.3.1365 pro svou osobu i své nástupce právo užívat titulu hraběte české královské kaple (*Regiae Capellae Bohemiae Comes, Comes regalis capellae Bohemiae*). Tento čestný titul znamenal privilegium, že při slavnostních příležitostech u dvora za přítomnosti českého krále byla olomouckému biskupovi dáвана přednost před všemi ostatními biskupy s výjimkou pražského arcibiskupa. Zároveň získal i právo korunovat českého krále, nemohl-li tak učinit pražský metropolita, a také povinnost pečovat o bohoslužby v palácové kapli na Pražském Hradě i na Karlštejně. Tento titul a výsady náležely olomouckým biskupům a arcibiskupům až do zániku monarchie v roce 1918.

Na žádost probošta Herberta, arcijáhna Mikuláše a celé olomoucké biskupské kapituly schválil a potvrdil roku 1367 dřívější kapitulní stanovy o rezidencích kanovníků, o ročním výtěžku obročí, o rezidenčních domech kanovníků a o povinnostech vikářů. V důsledku kanonických předpisů i v intencích nových idejí známých jako „nová zbožnost“ (*Devotia moderna*) se snažil odstranit nepořádky v církvi, zejména zachovávat rezidenci, celibát, tonzuru a nosit předepsaný oděv. Ve zvláštní úctě choval vedle Panny Marie také sv. Cyrila a Metoděje. Proto vymohl koncem svého episkopátu na papeži Urbanu VI. pro velehradského opata (tradice spojovala Velehrad se sídlem arcibiskupa Metoděje) právo pontifikálií. Zajistil také jednotu a důstojnost liturgie.

Biskup Jan ze Středě byl velkým milovníkem knih. Vydržoval si celou řadu písařů, kteří ve skriptoriu opisovali a iluminovali knihy. Sám byl literárně činný, když překládal ze sv. Augustina a sv. Jeronýma, jehož kult byl z podnětu Karla IV. pěstován za podpory Jana ze Středě zejména v Emauzském klášteře na Novém Městě Pražském. Na Menším Městě Pražském měl u sv. Tomáše rozsáhlou knihovnu. Olomoucké katedrále věnoval pontifikální knihu. - Jako „první humanista za Alpami“ měl vřelý vztah k Petrarckovi, s nímž si psal, anebo ke Colovi di Rienzo. K humanistům choval obdiv a snažil se je napodobovat, zvláště Petrarcku. Tak zavedl nový styl dikce císařské kanceláře, kdy se začala používat dlouhá a komplikovaná souvětí s uměle pozměněným slovosledem a s citáty klasických autorů i církevních Otců. Někdy po roce 1360 vznikl jeho *Cestovní breviář (Liber viaticus d. Johanni Luthom, episcopi)* s iluminacemi malířů, který patří k vrcholům malířské tvorby doby Karla IV.

Někdy na přelomu let 1373-74 se dostal s Karlem IV. do sporu. Prameny neuvádějí důvody, ale upadl u panovníka v nemilost a byl zbaven svého postavení u dvora. Připomínal sice Karlovi období 26 let věrné služby a žádal o pardon, avšak císař zůstal neoblomný. Biskup Jan se tedy uchýlil do Olomouce, kde žil v ústraní. Na kroměřížské synodě vydal roku 1380 zákaz tělesných prací o nedělích a svátcích, kterých tehdy bylo padesát. Dostal se i do sporu s moravskými Lucemburky Joštem, Prokopem a Janem Soběslavem a také s městem Olomoucí. Biskup i kapitula museli opustit město, nad nímž pak vyhlásil interdikt. Biskupská rezidence byla tehdy vypálena a katedrála poškozena služebníky markraběte Jošta.

Na sklonku života byl ještě po smrti vratislavského biskupa Preslava z Pogarell jmenován jeho nástupcem na základě vyžádání tamější kapituly. Svůj úřad už ale nenastoupil, protože než se tam vydal, 23.12.1380 v Modřicích zemřel. Pohřben byl v Litomyšli v klášteře bratří eremitů (poustevníků) řádu sv. Augustina, který založil a nadal.

3. Mikuláš⁴⁰ (*?-†1364)

biskup Mikuláš byl zvolen (jmenován) litomyšlským biskupem koncem července roku 1364. Zemřel však 6.8.1364, dříve, než mohl být do biskupství intronizován. Bližší údaje nejsou známy.

Po odchodu Jana ze Středy na biskupský stolec v Olomouci se měl stát jeho nástupcem jako nový litomyšlský biskup dosavadní probošt metropolitní kapituly u sv. Víta Mikuláš, avšak předčasně zemřel, aniž dosáhl biskupského svěcení.

4. a 6. Albert Aleš ze Šternberka^{41,42} (*1322-†1380)

biskup Albert Aleš ze Šternberka, nejvýznačnější člen rodu Sternbergů, český politik a diplomat. Narodil se roku 1322 v Olomouci jako vnuk Alberta ze Šternberka, komorníka olomouckého zemského soudu a zemského purkrabí Moravské země v Olomouci, jímž byl děd od roku 1286. Mohutný hrad založený Šternberky ve 13. století rozšířil a vyzdobil vrcholným uměním doby Karla IV. Albert byl sice také císařovým rádcem, ale sídlil v Litomyšli, byl oblíbený a biskupství velmi povznesl.

Roku 1352 se stal děkanem olomoucké kapituly, roku 1356 byl ustanoven biskupem ve Schwerinu (Zvěříně), který zřejmě nikdy ani nenavštívil, neboť se zdržoval na dvoře Karla IV. **Po smrti Mikuláše, který službu v Litomyšli ani nenastoupil**, vyhověl papež Urban V. žádosti Karla IV. a jmenoval litomyšlským biskupem Alberta ze Šternberka. V roce 1368 doprovázel panovníka na cestě do Říma, při níž bylo 9.6.1368 v Borgoforte potvrzeno, že se stane arcibiskupem v Magdeburku a jeho stolec v Litomyšli obdrží Petr zvaný Jelito, dosavadní biskup ve švýcarském Churu. V Magdeburgu měl však spory s kapitulou ohledně hmotných statků, a proto začal záhy usilovat o návrat. Po řadě jednání došlo dne 13.10.1371 k výměně obou prelátů, takže Albert se vrátil do Litomyšle, odkud odešel Petr Jelito na arcibiskupský stolec v Magdeburku. Při návratu z Magdeburku s sebou Albert přivezl ostatky sv. Viktorina, starokřesťanského biskupa-mučedníka ze severoitalského Como⁴³, a určil ho v Litomyšli za diecézního a katedrálního patrona. Relikvie patrně přechovával na svém rodovém hradu Šternberk a až v roce 1376 je přivezl k uložení do litomyšlské katedrály. Také postavil klášter augustiniánů kanovníků i s chrámem Povýšení svatého Kříže (dnes proboštským). Po návratu založil roku 1371 ve Šternberku nedaleko hradu kanonii lateránských augustiniánů, což dodnes dokládají jeho znaky⁴⁴ na svornících klenby křížové chodby kláštera.

Byl tedy litomyšlským biskupem dvakrát, a to v letech 1364-68 a 1372-80.

Jeho druhý litomyšlský episkopát je pozoruhodný především stavbou nového biskupského paláce, kde i sídlil; kapitule byl ponechán starý palác spolu s klášterem. Podporoval umění a biskupství velmi povznesl. Roku 1376 rozmnožil počet augustiniánské komunity ve Šternberku na dvacet. Rovněž rozšířil příjmy kláštera v Lanškrouně a v roce 1378 založil v Tržku poblíž Litomyšle kartouzu „Rubus Mariae“. Zde také zemřel dne 14.1.1380; pochován je v klášterním chrámu augustiniánů ve Šternberku na Moravě.

⁴⁰ Buben, M.M.: „ze Sternbergu, Albert (Albrecht, Aleš)“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.326, Praha 2000

⁴¹ <http://genealogy.euweb.cz/sternbg/sternbg2.html>; „C4. Albert, Dean in Olomouc 1352, Bp of Schwerin 1356, Bp of Litomyšl (1364-67)+(1372-80), Archbp of Magdeburg (1367-72), *ca 1322, +Tržek 14.1.1380, bur klášterní chrám augustiniánů, Šternberk na Moravě“. Jinde uváděné druhé jméno Albrecht je ekvivalentem za české Aleš (podobně Vojtěch je v litinách uváděn jako Adalbert).

⁴² Buben, M.M.: „ze Sternbergu, Albert (Albrecht, Aleš)“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.326-327, Praha 2000

⁴³ Como – připomíná nám provincii, ze které bylo v roce 1972 povoláno v život přes kněze Dona Gobiho Mariánské kněžské hnutí; viz http://web.katolik.cz/feeling/6_7.htm

⁴⁴ Samostatnou zdrojovou částí historických artefaktů, pomocí nichž lze dokumenty, knihy, nemovitosti, obrazy a jiné historické doklady identifikovat, určovat vlastníka, datovat, přiřazovat a zapojovat do souvislostí, jsou i heraldické symboly, ať už znaky osobní, biskupské, městské nebo pečeti připojované k listinným dokumentům. Všichni ze sídelních litomyšlských biskupů užívali několika typů pečeti i znaků biskupských a osobních. Tato tematika je bohatým tématem regionální historie. Srov. např. Pakosta, O.: Pečeti litomyšlských biskupů, Litomyšl 2003 s bohatým rejstříkem odkazové literatury a rozsáhlým poznámkovým aparátem.

5. Petr Bertholdův z Brna, zvaný Jelito^{45,46,47,48,49,50,51} (*1320-†1387)

biskup Petr Jelito, český politik a diplomat. Narodil se v Dolním Třešnovci u Lanškrouna, kde byl do nedávné doby statek lidově pojmenovaný „Wurstgrund“. Studoval v Bologni, Perugii a v Římě. Stal se mistrem a doktorem práv. Byl kancléřem Karla IV. a tři roky zastával místo auditora causarum u papežského dvora. Tak uvádějí Petruv životopis augustiniáni od 18. století pod vlivem dvojího možného výkladu jedné věty z Balbinova díla *Epitome historica rerum Bohemica-rum*, kde je uveden biskupův medailon. Historik Elbel zkoumáním nových archivních dokumentů zejména z Maďarska předkládá jiný životopis, byť v dalším shodný.

Biskup Petr Jelito pochází z Brna z měšťanské rodiny, otec se jmenoval Berthold (Perchtold). Měl bratra s predikátem Berchtold von Kuonitz. Příklad vede k vladyskému rodu do Dolních Kounic. Vzdělání nabyt v Uhrách a pravděpodobně nebyl nositelem žádného akademického titulu.

V Uhrách také zahájil svou hvězdnou církevní a diplomatickou kariéru. Měl významné postavení na dvoře uherského krále Ludvíka a jeho bratra Štěpána, vévody dalmatského, chorvatského a slavonského. Jsou doloženy platy, které dostával od několika uherských kostelů a kaplí. Byl titulován jako Štěpánův kancléř a dvorní kaplan krále Ludvíka.

Roku 1356 byl jmenován biskupem v Churu. Zde jeho diplomatických zkušeností využívali Habsburkové (Albrecht II., 1321-1358), později pak přešel do služeb Karla IV. Byl přítomen i Karlově císařské korunovaci v Římě a těšil se významné přízni papeže Innocence VI., u jehož dvora působil.

Jeho nejvýznamnějším počinem byla ambasáda k papežské kurii v roce 1368. Za odměnu byl přesazen do bohatší litomyšlské diecéze. Podle úmluvy zlistěné 9.6.1368 v italském Borgoforte byl litomyšlský biskup Albert ze Sternbergu povýšen na arcibiskupa magdeburského a do uvolněné Litomyšle přešel z Churu Petr Jelito. V Churu i v Litomyšli se zabýval především finančními záležitostmi. Od svého příznivce Karla IV. získal řadu výsad a privilegií; císař mu např. udělil týdenní plat z kutnohorské mincovny.

Roku 1368 byl jmenován biskupem v Litomyšli, kde působil čtyři roky. Doba jeho působení v Litomyšli je vyplněna snahou odstranit dlouhotrvající spory o prebendy s kapitulou. Celý litomyšlský episkopát se nesl ve znamení dvorských služeb. Uskutečnil další papežskou misi, tentokrát do Avignonu. Z důvodu častých pobytů v Praze zakoupil pro litomyšlské biskupství dům na Menším Městě Pražském (dnešní Malá Strana).

Jeho sympatie byly zaměřeny k údajnému rodišti, a tak roku 1371 založil v Lanškrouně kostel svatých Mikuláše a Kateřiny (dnes sv. Maří Magdalény) a klášter augustiniánských kanovníků po vzoru litomyšlského kláštera (později mnichy zbořený a ponechána jen jedna budova jako špitál; dnes stavba neexistuje), který nadal statky a daroval mu ornáty a kalichy a podporoval po zbytek celého svého života. Klášter byl se svolením papeže Klementa VII. roku 1391 přenesen do sousedství kostela Panny Marie Nanebevzaté (dnes kostela sv. Václava), kde biskup Jan Železný vystavěl kamennou klášterní stavbu (husity byl vypálen, zachovala se pouze jedna sklenutá místnost, zřejmě konvent, dnes sloužící jako obřadní síň; po odchodu řeholníků do Olomouce byl klášter za renesance lichtenštejnskou vrchností přestavěn na zámek a přeměněn na sídlo vrchnostenského úřadu Lanškrounsko-lanšperského panství; dnes Městské muzeum).

Když roku 1371 abdikoval magdeburský arcibiskup, dosadil Karel IV. za arcibiskupa Petra, který mu byl velmi platnou pomocí ve válce o braniborské markrabství. Již víme, že na přímluvu Karla IV. došlo na pomezí let 1371-72 se souhlasem papeže Řehoře XI. k další změně v obsazení biskupských stolců. Albert ze Šternberka se vrátil z Magdeburku do Litomyšle a Petr Jelito nao-

⁴⁵ <http://stare.lanskrounsko.cz/czech/historie/jelito.htm>

⁴⁶ <http://www.lanskrounsko.cz/czech/index.asp?idSekce=23>

⁴⁷ Elbel, P.: „Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito (†1387)“ in *Krajem Koruny země (Vlastvěda Lanškrounska)*, s.67-72, Lanškroun 2002

⁴⁸ Elbel, P.: „Litomyšlský biskup Petr Jelito (1368-1371)“ in *Východočeské listy historické* 17-18/2001, s.71-86

⁴⁹ Elbel, P.: „Postoj olomouckého biskupa Petra III. Jelito (1381-1387) k církevnímu schizmatu“, článek in *Historiae* 1999, s. 9-22, Olomouc 2000

⁵⁰ Sekotová, V.: „Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně“ a „Kostel sv. Václava“ in *Krajem Koruny země (Vlastvěda Lanškrounska)*, s.72-75, Lanškroun 2002

⁵¹ Buben, M.M.: „Petr, zv. Jelito (Gelito)“, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, s.256-258, Praha 2000

pak z Litomyšle odešel na arcibiskupský stolec do Magdeburku. V této době jeho dvorské služby téměř ustaly. Po přestavbě hradu v Tangermünde, kde císař trávil své braniborské pobyty, zde Petr Jelito roku 1377 vysvětil kapli, vyzdobenou polodrahokamy a skleněnými puklicemi na způsob Svatováclavské kaple pražské katedrály. Byla to jistě prvořadá dvorská slavnost a pro Petra velká pocta. - Na novém působišti měl však spory s měšťany, zejména v Halle, a tak záhy (stejně jako Albert ze Šternberka) začal hledat cestu zpět, a to prostřednictvím krále Václava IV.

Následující období bylo v jeho životě zlomové. Jednak roku 1378 došlo k papežskému schizmatu Urbana VI. a vzdoropapeže Klementa VII., nato zemřel arcibiskup Jan Očko z Vlašimi a uvolnilo se místo pražského arcibiskupa, které však Petr nezískal, ale mladík Jan z Jenštejna, a zemřel i císař Karel IV., jeho dobrodinec a přítel. Na nátlak královské rady uvolnil roku 1380 arcibiskupství Adolfu Nasavskému (roku 1381 je obdržel Ludvík markrabě míšeňský) a náhradou byl Petr Jelito papežem Urbanem VI. přeložen na biskupský stolec v Olomouci. Se dvorem krále Václava IV. se pak již nestýkal.

Do Olomouce přišel v srpnu 1381 již jako postarší a unavený muž. Tam ho čekaly další spory s kapitulou a také s pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. Ten totiž neměl pochopení pro jeho finanční zájmy a transakce, a tak ho často nabádal k pastýřské horlivosti. S metropolitou žil v napjatém vztahu také proto, že se lišili v rámci papežského schismatu v obedienci. Zatímco Jenštejn se přidržoval římského Urbana VI., Petr Jelito se spíše klonil k avignonskému vzdoropapeži Klementu VII., navíc výrazně podporoval sesazeného děkana vyšehradské kapituly schismatika Kuráta z Veselé. Byl kvůli tomu v klatbě, v níž zemřel v Lanškrouně dne 12.2.1387. Trvalo poměrně dlouho, než mohl být pochován v hrobce kláštera, který kdysi založil.

Petr byl hluboce ovlivněn prostředím Karlova dvora. Byl milovníkem hudby, mistrně ovládal hru na varhany (jedny daroval své katedrále v Churu) a je autorem mnoha mariánských písní. S pomocí a se souhlasem krále Václava IV. koupil pro sebe a své nástupce tvrz Dřevčice a ves Popovice. Olomoucké katedrále daroval nádhernou věžovitou monstranci a nechal zřídit nový oltář k počtě sv. Brikcia, přičemž požitky z tohoto oltáře dal údělem proboštu kláštera v Lanškrouně. V jeho osobním erbu je netradiční motiv: osel (celý, nebo oslice) s hlavou otočenou dozadu.

7. Jan III. Soběslav⁵² (*1357-†1394)

biskup Jan Soběslav Lucemburský, litomyšlský biskup a patriarcha aquilejský. Narodil se jako nejmladší syn moravského markraběte Jana Jindřicha, bratra Karla IV., a Markéty, dcery opavského vévody Mikuláše.

Od dětství byl předurčen pro duchovní dráhu. Dlouho byl mylně pokládán za vyšehradského probošta. Jisté však je, že Jan Soběslav dělal četné dluhy, které za něj musel často Karel IV. různým šlechticům platit. Historicky se nesporně stal roku 1380 kanovníkem v Brně. Po smrti olomouckého biskupa Jana ze Středy usilovala moravská markrabata Jošt a Prokop, aby byl jejich bratr Jan Soběslav zvolen jeho nástupcem. Kapitula však k volbě jeho osoby nebyla ochotná, a tak markrabě Jošt vypověděl všechny kanovníky nejenom z Olomouce, ale i ze země. Stížnost na jeho jednání byla v Římě shledána jako oprávněná, a tak byl navíc, spolu s olomouckou městskou radou, dán do klatby a nad Moravou byl vyhlášen interdik. Kapitula se vrátila do města až po patnácti měsících dne 19.10.1380.

Po smrti Alberta ze Sternbergu (†14.1.1380) se stal z rozhodnutí papeže Urbana VI. Jan Soběslav novým litomyšlským biskupem (31.8.1380). Tam však byl již vzdoropapežem Klementem VII. jmenován jako Sternebergův nástupce pražský kanovník Hynek Kluk z Klučova, ačkoliv byl jeho nárok neprůchodný. Kluk se uchýlil na papežský dvůr v Avignonu a byl Klementem VII. dne 15.6.1387, stále ještě s titulem zvoleného (*electus*) biskupa litomyšlského, jmenován převorem kláštera Panny Marie de Gresso za hradbami francouzského města Carpentras; zemřel však těsně poté.

Po smrti olomouckého biskupa Petra Jelita (†12.2.1387) se pokusila moravská markrabata znovu dosadit svého bratra na uprázdněný stolec. Proti vůli kapituly držel Jan Soběslav od února do listopadu 1387 olomoucké biskupství. Markrabata Jošt a Prokop se násilně zmocnila biskupských statků a hospodařila na nich ne zrovna šetrným způsobem. Papež Urban VI. zasáhl ve prospěch kapituly a novým olomouckým biskupem jmenoval Mikuláše z Riesenbergu. Ve snaze vyhnout se střetu s králem Václavem IV. jmenoval papež Jana Soběslava 27.11.1387 patriarchou aquilejským.

⁵² Buben, M.M.: „Jan Soběslav Lucemburský“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.139-140, Praha 2000

Jan Soběslav byl dne 12.10.1394 zabit před branou města Udine. Šlo o akt pomsty za úkladnou vraždu, kterou nařídil spáchat. Bez pohřebních obřadů bylo jeho tělo pohřbeno v hrobce tamní katedrály.

Málem by se chtělo dodat ve středověkém duchu: „...a jeho tělo bylo pohozeno ve sklepeních katedrály....“ Jan Soběslav byl rozporuplnou osobností. Narodil se jako čtvrtý syn (Lucemburkové měli samé syny). Dobová kronika popisuje jeho nechuť ke kněžství, ke kterému byl určen proto, že na něj už nezbylo žádné Moravy spravované území, kde by mohl vládnout. Jižní Morava, Střední Morava i Severní Morava se Slezskem připadly starším bratrům. On měl vládnout nad celým územím jako duchovní vládce. - Jošt, kterému spolu s bratry musel přísahat poslušnost, se mu snažil všemožně cestu k olomouckému biskupství usnadnit, i za cenu násilí na kapitule. V Janových očích to mělo sotva nějakou cenu. Sotva zletilý s několika kumpány utekl do Polska, kde se skrýval téměř čtyři roky. Kronikář píše o divokých lovech a honitbách, o frejích a hostinách, kde jídla a pití bylo vždy dostatek. Z předchozího textu víme, že to strýc Karel IV. rád „zatláhnul“, aby nebyla ostuda. - Byl nalezen a násilím přiveden zpět do Olomouce, aby se ujal úřadu. Opět unikl, tentokrát do Prahy, kde si kladl nepřijatelné podmínky (chtěl sloučit všechna biskupství do jednoho, aby měl tučnější příjmy a aby vládl českou církví samojediný). Když neuspěl, ztropil v Brně a v Olomouci mnoho výtržností. Nakonec se ho podařilo „uklidit“ do Litomyšle, a protože Olomouc nevyšel ani násilím a aby měl za to Jan Soběslav zadostiučinění, Jošt trestal olomouckého biskupa tím, že mu pustošil jeho statky. Aby došlo ke smíru, dostal Jan Soběslav od papeže další čestný titul (patriarchy aquilejského). - V Litomyšli se moc nezdržoval, byl tam jen několikrát krátce a to jen kvůli penězům. Měl toulavé nohy po svém pradědovi Janu Lucemburském, potloukal se po světě a žil život plnými doušky, neodpíraje se ničeho, jak praví kronikář.

Jeho osobnosti za osvětenství několikrát zneužili autoři zejména z protestantských řad k zveličujícím posměšným hrám, které měly dokazovat prohnilost Církve. V nich předváděli biskupy na honech, hostiny prelátů s prohýbajícími se stoly v kontrastu s Ježíšovými slovy o chudobě a také s denní skutečností nevolníků (poddaných). Rovněž napadali čistotu a celibát kněží, parodovali biskupa Jana an líbá špinavou helm-brehtnici a jak zpitý do němoty leží na ulici, odkud ho odnášejí věrní služebníci do zlatené postele s purpurem v jeho palácové ložnici s křišťálovými benátskými zrcadly. Tím záměrně jitrili sociální prostředí a znevažovali hodnotu kněžství. Je smutné, že základ jejich příběhů byl pravdivý a že biskup Jan Soběslav nedával následovníhodný příklad Kristova apoštola, ale že vedl život pohoršlivý. A jaký život, takový jeho konec. Bůh mu buď milostiv.

8. Jan IV., zvaný Železný^{53,54} (*asi 1350-†9.10.1430)

biskup Jan Železný, český politik, zemský správce, vášnivý odpůrce husitů. Jeho původ není znám. Snad pocházel z panského rodu Benešoviců. Na základě jeho hrdého a sebevědomého vystupování v politických záležitostech a s ohledem na určité narážky českých pánů na Kostnickém koncilu badatelé vyslovují někteří badatelé domněnku o jeho lucemburském původu. Měl důvěru uherského krále Zikmunda, jehož nároky na český trůn podporoval. O jeho studiích i počátcích duchovní dráhy nejsou přesné zprávy. Patrně byl vyšehradským kanovníkem, a to až do doby, kdy se stal biskupem v Litomyšli.

V roce 1388 byl zvolen za biskupa v Litomyšli. Za svého třicetiletého biskupování upevňoval hospodářské zajištění biskupství a kapituly. *(Malý příklad z obecní kroniky, kdy biskup vystupuje ne jako církevní hospodář, ale jako světská vrchnost i se svou malou „brannou“ mocí, kterou musíme předpokládat.)*

Pěšice⁵⁵, které patří mezi starší české osady, dostaly jméno podle tvrze, která stávala na místě, kde se dodnes říká „Na hradisku“. Na počátku 15. století měl Pušickou tvrz v držení Ješík z Popovce, jemuž také náležel hrad Vildštejn u Seče. Poněvadž dobrodružně zajížděl až na Moravu, biskupství litomyšlské tím mnoho trpělo. Biskup Jan Železný dobyl tvrz a opanoval také ostatní Ješíkovy dědiny. Po Ješíkově smrti připadly jako odúmrtí králi Václavu IV, a byly dány Janu a Vilémovi, bratřím z Chlumu, k panství Vyšehradskému. Roku 1413 byly králem z panství vybaveny a zůstaly při panství Košumberském.

Biskupské svěcení přijal 28.4.1389 a téhož roku dal přenést kartouzu v Tržku u Litomyšle do Dolan u Olomouce a v místě ponechal jen malou poustevnu. V únoru 1393 vysvětil nový kostel v nedalekých Morašicích. Stal se členem Panské jednoty proti králi Václavu IV. (podle úmluvy z 10.1.1395) a o rok později se stal členem královské rady, která byla králi vnucena, čímž získal politický vliv. Někdy koncem roku 1395 došlo k požáru katedrály v Litomyšli, avšak o rozsahu škod i o obnově chybějí bližší zprávy. Po rezignaci pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna se roku 1396 poprvé neúspěšně ucházel o stolec sv. Vojtěcha.

Dne 5.9.1401 konal diecézní synodu, a to jedinou, která je za celou dobu existence litomyšlského biskupství známa. Za druhého zajetí krále Václava IV. (1402-1403) ho Zikmund Lucemburský, jehož důvěru si získal, jmenoval jedním ze zemských správců. Znovu se pokusil získat

⁵³ Buben, M.M.: „Jan, zv. Železný, kardinál“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.141-144, Praha 2000

⁵⁴ <http://www.esnet.cz/jhzpravodaj/2000/rijen/106.html>

⁵⁵ <http://repniky.infobec.cz/pesice.htm>

kat uvolněný pražský arcibiskupský stolec, avšak Zikmundovy neshody s papežem Bonifácem IX. vedly k tomu, že kurie potvrdila volbu Zbyňka Zajíce z Hasenburgu. Oba preláti byli zpočátku věrní římskému papeži Řehoři XII., zatímco král Václav IV. se klonil k pisánskému Alexandru V. Dne 2.9.1409 však oba přešli se všim kněžstvem z obedience Řehoře XII. k Alexandru V. Po Zbyňkově smrti v roce 1411 usiloval Jan o volbu arcibiskupem ještě jednou, ale neuspěl pro ne-souhlas Václava IV.

Někdy se v literatuře objevuje v letech 1392-1420 jako údajný litomyšlský biskup tzv. Jan V. Bucek z Prahy. Ve skutečnosti nikdy neexistoval a je totožný s biskupem Janem IV. Železným. Rozdvojení jeho postavy vytvořil omylem Conradus Eubel v díle *Hierarchia catholica medii aevi I.*, 318, od něhož vešlo i do pozdější literatury.

Biskup Jan IV. Železný byl zastáncem světského panování Církve a rozhodným odpůrcem Mistra Jana Husa a husitství vůbec. Od ledna 1415 se účastnil koncilu v Kostnici, kde vyžadoval zákaz přijímání pod obojí způsobou, které bylo tou dobou již v některých kostelech zavedeno, a také před koncilem vystupoval mezi Husovými žalobci. Proto byl v Čechách, zejména utrakvisty, nenáviděn a kališnická šlechta mu plenila statky. Po návratu v říjnu 1415 se nemohl ani ukázat na veřejnosti, takže nemohl ani řádně plnit funkci mimořádného apoštolského legáta, k níž ho dne 25.8.1415 zplnomocnil Kostnický koncil. A tak se snažil alespoň z Litomyšle učinit oporu odboje proti husitům.

Zde odbočme v delším historickém exkurzu k vysvětlení, kdo byli utrakvisté, s nimiž sváděl biskup Jan Železný tak urputné boje.

Celý problém bychom mohli zjednodušeně vyjádřit jako touhu středověkého křesťana-laika po kněžských výsadách, což je podstata husitství i celého protestantismu. Touha jako kněz kázat, křtít, biřmovat a proměňovat. („Já, přestože obyčejný věřící, nejsem o nic míň, než kněz; mohu to, co on.“) Nejkřiklavějším a nejsnáze napodobitelným se mu jevílo kněžské přijímání Eucharistie pod obojí způsobou - hlavní problém tedy vykrystalizoval v požadavku přijímání Eucharistie (svatého přijímání) ne pod jednou způsobou (pouze chléb, hostie), ale pod oběma způsoby (chléb-hostie, víno). Utrakvismus tím navíc usiloval o de-klerikalizaci církve, neboť v přijímání z kalicha pouze kněžími spatřoval „diskriminaci“.

Obrozenecký dějepisec⁵⁶ nachází historicky pojetý, vznešený důvod, který vedl k vzepětí nábožensko-národního ducha české společnosti 14.-16. století až do revolty. Uvádí: „Země česká od staletí byla jevištěm mocného hnutí náboženského. Protože církev byla velmi bohata, hojně bujela tu zlořádů, jež vzbuzovaly pohoršení tím mocnější, čím silnější byla víra. Císař Karel IV., který z Prahy učinil střed mohutné říše, pokusil se, aby v duchovenstvu znovu zavedl úctu k jeho povinnostem, i doufal, že zvítězí nad lhotejností kurie, vzbudí-li hnutí národní. Nadšení kazatelé domáhali se k návratu k církvi apoštolské, kárajíce neřesti nevhodných následovníků Kristových. Nákazou jejich horlivosti brzo byly zachváceny massy lidu, a přesvědčením většiny národa bylo, že Bůh zvolil ji, aby obnovila zákon křesťanský v jeho čistotě a pravdě. - Hnutí, které z počátku řízeno bylo představiteli od církve zplnomocněnými, vymklo se brzo jejich vlivu; někteří kazatelé, nadšení ctností a uchvácení horlivostí bojovnou, odvážili se na půdu dogmatickou. Universita Pražská, tenkrát jedna z nejsilnějších a nejčilejších v Evropě, opanována byla od novotářů, a učitelé, kteří vedli potom stranu opravnou, ve spisech Wiclifových nalezli nové zbraně proti papežství, které naproti jejich požadavkům stavělo pohrdlivou odpověď odmítavou...“ Jádrem sporu se stalo přijímání Eucharistie (svatého přijímání) pod jednou (pouze chléb, hostie) nebo pod oběma způsoby (chleba a víno).

Přestože katolická praxe připouštěla a stále připouští přijímání pod oběma způsoby, zejména při slavnostních příležitostech (svatba, křest), věřící přijímají zpravidla pouze proměněnou Hostii, někdy máčenou ve Víně. Do 12. století byla praxe přijímání podobojí v římské církvi běžná; ustoupilo se od ní z praktických, vážných důvodů. Hlavním je eucharistická úcta, kdy při podávání kalicha může docházet k ukápnutí, je problém s uchováváním zbylého Vína, jiným důvodem je dokonce odmítání a nezáměr věřících z hygienických důvodů a ze strachu z přenosu epidemií, a od 15. století i potlačování utrakvistického bludu. Dnes stále platí pokyn (IGMR 283) pro podávání pod obojí způsobou, že je možné kdykoli, „pokud nehrozí nebezpečí zneuctění Svátosti nebo nesnadné provedení pro velké množství účastníků či z jiných důvodů“.

Utrakvismus - kališnictví zpočátku nevybočoval z katolictví (název je odvozen z latinského „sub utraque“ - podobojí); utrakvisté (Pražané, kališníci) byli katolíky, kteří přijímali podobojí. Tvořili mezi husity nejmírnější stranu, která nezavrhovala tradici [rozuměj: spojení s římskou církví]. Byli to oni, kteří v roce 1420 formulovali tzv. 4 artikuly pražské, které byly v příštím roce vyhlášeny na sněmu v Čáslavi za zemský zákon. S požadavkem přijímání podobojí jako nutností pro spásu vystoupil jako první Jakoubek ze Stříbra ve spise *Salvator noster (Náš Spasitel)* v Praze v roce 1415. Mistr Jan Rokycana byl dokonce jmenován pražským arcibiskupem právě proto, že schvaloval přijímání podobojí, nebyl však schválen papežem. Z počáteční touhy přijímat jako kněží se začal vyvíjet tzv. utrakvistický blud - přesvědčení, že bez přijetí Krve-Vína se nepřijímá celé Kristovo Tělo, jako kdyby v proměněné Hostii bylo pouze Tělo a v proměněném Víně pouze Krev. Tento blud v podstatě vyjadřoval, že v Eucharistii není přítomen živý Kristus jako v nebeské slávě, ale Kristus mrtvý, neboť skutečná smrt nastává oddělením těla a krve. Tať říká, že přijímání „pod jednou“ je neplnohod-

⁵⁶ Denis, E. (1849-1921) (pokračovatel Palackého): „Konec samostatnosti české.“ Hlava I. Čechy v polovici XV. století; <http://citanka.cz/denis/ksc1-1.html>

notné, částečné, neúplné. - Dvoji proměňování, zvlášť hostie a zvlášť kalichu, je nezbytným mystickým zpřítomněním a obnovením Kristovy oběti jako oddělení Těla a Krve (CIC 927). Přijímání však znamená přijetí celé Kristovy skutečnosti, která zahrnuje Tělo a Krev. Ježíš nemůže být rozdělen, je-li živý, je proto přítomen celý s tělem a krví pod oběma způsoby i pod každou zvlášť. Sám o sobě říká: „Já jsem chléb života... kdo ho jí, bude žít“ (srov. Jan 6,48-50)⁵⁷.

Dějepisec⁵⁸ k tomu poznamenává s velkým otazníkem: „Postavíme-li na stanovisko dogmatické, dosti nesnadno chápeme urputnost, kterou v této otázce vyvinuly obě strany, protože katoličtí theologové nepírali nijak platnost přijímání pod obojí a že s druhé strany čelní mistři utraquističtí uznávali, že tělo a krev Ježíše Krista jsou zároveň v každé z obou podstat. - V skutku šlo o nejméně problémy: o obnovu mravní, o potlačení statků duchovních, o světskou moc jeho, o svobodu slova Božího. - Církev římská úmyslně nechávala stranou tyto kusy, tváříc se, jako by je měla za vedlejší, ale instinktivně cítila nebezpečí, jež čím méně určité, tím bylo hrozivější. Kámen ze stavby vylomený poškozoval její pevnost. - Kalich byl symbol, a symboly jsou nebezpečné, poněvadž nikdy se neví napřed, co obsahují, ale mají výhodu tu, že samy často postačí, aby upokojily ducha.“

Proti Čechům bylo vedeno několik křížových výprav; pro jejich špatnou organizaci a koordinovanost jednotlivých skupin vojska byly už dopředu odsouzeny k nezdaru. Historik uvádí⁵⁹: Protože bezvzájemnost křížových výprav proti husitům ukázala, že násilí proti nim nic nezmuže, odhodlal se Basilejský sněm roku 1431 k jednání s nimi. Umírněné strany byly rovněž nakloněny k jednání, protože země přes dosažená vítězství velmi trpěla a lidé divočeli. (Husité pod Žižkovým velením vytvořili oproti středověkému rytířskému způsobu válčení nový a účinný způsob bojové taktiky. Méně se zdůrazňuje, že mimo bojovou činnost, která byla zpočátku zaměřena na odražení křížových výprav, zničili kolem 170 klášterů a upalovali hromadně řeholníky a řeholnice (např. Palacký udává jen v Chomutově 2500 ubitých a upalovaných katolíků. Cisterciáků zahynulo v Čechách 3000, benediktnů 600 a dominikánů 300). Přitom zničili mnoho knihoven s nenahraditelnými rukopisy a obrovské množství kulturních a historických památek. Jejich činnost někteří označují za genocidu, neboť za husitských válek zahynula až 1/3 všeho obyvatelstva⁶⁰ a celé oblasti země byly vylidněné.⁶¹ Stálé ozbrojené oddíly se ovšem musely samy zásobit, a tak podnikaly později rabovací výpravy i do sousedních států („spanilé jízdy“)). Jednání na sněmu se uskutečnila v roce 1433. Jednalo se přede-

⁵⁷ zpracováno za použití textu <http://www.katolik.cz/otazky/otx.asp?ot=1746>

⁵⁸ Denis, E. (1849-1921) (pokračovatel Palackého): „Konec samostatnosti české.“ Hlava I. Čechy v polovici XV. století; <http://citanka.cz/denis/ksc1-1.html>

⁵⁹ Mráček, P.K.: Stručná příručka církevních dějin, s.87-89,96-97, Olomouc 1996

⁶⁰ jiné prameny, např. [Denis, E. (1849-1921) (pokračovatel Palackého): „Konec samostatnosti české.“ Hlava I. Čechy v polovici XV. století; <http://citanka.cz/denis/ksc1-1.html>], uvádí úbytek obyvatelstva ze 3,6 milionu na 2,3 milionu a odhaduje snížení počtu obyvatel po husitských válkách o 40-50 %. Jako nejhroznější počín husitských komand uvádí rozsáhlé žhářství a vypalování celých území, takže kronikář poznamenává, že kudy prošli, tudy za nimi zůstala jen zničená a spálená zem.

⁶¹ Čtenáře masírovaného Jiráskovými spisy od dětství pomocí ateistické školy, proticírkevně laděných filmů i kampaní v masmédiích toto hodnocení zřejmě překvapí a zarazí. Jirásek však nebyl historik, jen spisovatel, který vytvářel neobjektivní tendenční spisy na objednávku v duchu své doby – probouzeného obrozenectví a vlastenectví a obrody jazyka v období poněmčování národa začleněného do Rakousko-Uherské monarchie. V nekriticky obdivovaném husitství spatřoval obrozené češství. Vše, co směřovalo od Říma (a od Vídně), bylo to pravé a české, vše opačné bylo zrádné a kolaborantské. Podařilo se mu vytvořit fikci, jakýsi pseudohistorický husitský mýtus, který v konfrontaci s historickými fakty nemá, co prokázat, kromě slabého místopisu. Jeho pohled přejala i Masarykova protikatolicky zaměřená první republika a její antiklerikální výchovu uvítal i následný totalitní režim. Tak byly dějiny českého národa účelově deformovány a předkládány po více než 100 let českému národu od školních tříd. Palackého *Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě* naopak upadly v zapomenutí. Naštěstí se i v těžké totalitní době našli odvážlivci z Historického ústavu Akademie věd, kteří pod zástěrkou objevování české historie vydali řadu středověkých kronik, jejichž svědeckví je svědectvím současníků nebo dokonce účastníků. Tyto kroniky stojí nezaslouženě zaprášené v regálech našich knihoven.

Z těch, které mají vztah k tomuto tématu, je třeba uvést pro jednání husitů tzv. **Zbraslavskou kroniku**, která pojednává o pustošení zbraslavských statků po celých Čechách, Lanškrounsko nevyjímaje. Popisuje detailně jednotlivá místa i ukrutnosti, jichž se glorifikovaní čeští hrdinové dopouštěli na vlastních obyčejných lidech (vykrádání, vypalování prostých chatrčí i tvrzí, znásilňování žen a panen, ničení úrody ohněm a zdusáním, upalování jednotlivců i skupin, shazování lidí do důlních šachet, křivá svědectví, vraždy, lsti). Byli to šířitelé děsu, hrůzného násilí a náboženského teroru, smrt a zkázu šířící komanda, pravý postrach bezbranného obyvatelstva. Přijetí nebo odmítnutí podobojí je v podání husitských extrémistů volbou mezi životem a smrtí.

Utravistické poměry v Praze a celých Čechách popisuje tzv. **Husitská kronika**, kterou sepsal kronikář-Pražan (tedy utravista) a putováním s ním v čase můžeme sledovat názorové proměny a vývoj jeho i celého umírněného a radikálního křídla utravistů. Je pozoruhodné, že u umírněných odklon od husitství a příklon ke katolictví vyvolával právě nesouhlas s vulgaritou, hrubostí a násilností husitů, jež s evangelijními ideály Ježíše Krista neměla nic společného.

Pro úplnost je nutno ještě uvést, že v té době (1450) vzniklá Jednota bratrská si jako jeden z hlavních úkolů vytýčila právě nenásilí; tím se od bojového husitství zřetelně distancovala a proklamovala se jako theosofické společenství. – Jiráskův obdiv, který je úspěšně vnucován čtenářům z povinnosti již po generace, však patří právě té primitivně násilnické části ze spektra protestantismu; to hlavní a podstatné - duchovní rozměr - mu zcela uniká.

→ srov. Žitavský, Petr: Zbraslavská kronika (Chronicon Aulae Regiae), Praha 1976

→ srov. z Březové, Vavřinec: Husitská kronika / Píseň o vítězství u Domažlic, Praha 1979

vším o 4 artikulech. Poselstvo se poté vrátilo do Čech, aniž došlo k dohodě. Sněm za nimi zanedlouho vyslal zástupce, kteří nabídli za základ dohody artikuly s jistými omezeními. Tyto návrhy v listopadu 1433 potvrdil český sněm v Praze jako tzv. Pražská kompaktáta.

Kompaktáta povolovala v Čechách a na Moravě přijímání pod obojí způsobou při poučení, že Kristus je přítomný celý pod každou způsobou. Kněží a jáhni směli svobodně hlásat slovo Boží, pokud k tomu obdrželi aprobaci od biskupa. Hříchy měly být trestány podle zákona Božího od lidí majících soudní pravomoc. Kněží, kteří nebyli řeholníky, směli nabývat a držet majetek, jehož zcizení se považovalo za svatokrádež.

Kompaktáta přijali pouze Pražané (utrakvisté). Když Táboři a Sirotci oblehli katolickou Plzeň, porazila je roku 1434 v bitvě u Lipan spojená vojska Pražanů a katolíků. V příštím roce byla v Jihlavě kompaktáta slavnostně prohlášena a císař Zikmund (Lucemburský) byl uznán za krále při vyhlášení všeobecné amnestie. Basilejští schválili kompaktáta v roce 1437, nebyla však nikdy uznána papežským Stolcem. Z toho vyplynuly pozdější roztržky mezi králem Jiřím z Poděbrad následované válkami, při kterých ztratil Moravu a Slezsko.

Z pozůstatku Táborů po jejich rozptýlení vznikly četné náboženské společnosti, z nichž nejvýznamnější se stala Jednota bratrská, kterou na základě četby spisů Petra Chelčického založil Rokycanův synovec Řehoř kolem roku 1450. Jednota byla pronásledována jak katolíky, tak utrakvisty. Bratři měli oporu pouze v Bibli, zavrhovali úctu svatých, očištec a odpustky. Působnost svátosti byla závislá na mravní bezúhonnosti kněze, a proto křtili katolíky podruhé. Tento zvyk ale později odstranili. Německá větev hnutí se nazývá valdenští.

Vydobytí si kalicha (byť schválené jen koncilem, ne papežem) na Církvi bylo velkou výsadou Čech a Moravy, připomínající dřívější mimořádnou a slavnou výsadu slovanského jazyka. Nelze se divit národní euforii, která se promítla do náboženství, takže se odhaduje, že přes 80% obyvatelstva patřilo v 15. a 16. století k utrakvistům. Postupně se však vnitřní vlastenecký i teologický náboj vyčerpával a kališnictví se radikalizovalo. Větší část přívrženců utrakvismu se vracela ke katolictví, kostely a fary byly opět obsazovány katolickými kněžími, druhá část se od Církve oddělovala a připojovala se k evangelickým hnutím, zejména k Jednotě bratrské.

Přeskočíme vládu Jiřího z Poděbrad, Jagellonců, konkordát z Wormsu a nástup Habsburků na český trůn. Vzhledem k tématu si povšimneme v rychlém sledu jen vzniku Ferninandovy koleje (1566) jako protiváhy ke Karlově univerzitě, která byla v rukou utrakvistů, a nepřehlédneme trvalý ústup utrakvistů ze scény ve prospěch protestantů. Za Maxmiliána II. byla v roce 1567 na žádost utrakvistických stavů vypuštěna kompaktáta ze zemských výsad. tím byla mlčky zmenšena pozice utrakvismu ve prospěch protestantů. [To, o co se bojovalo tak urputně na Basilejském sněmu⁶², tedy přijímání podobojí (v rámci katolictví), bylo vyhozeno jako stará, nepotřebná veteš!]. Po roce 1587, kdy utrakvistický administrátor Václav Benešovský odsouhlasil obsazování utrakvistických far katolickými duchovními, se umírnění utrakvisté („staroutrakvisté“) postupně začlenili do katolické církve. Radikální „novoutrakvisté“ vytvořili vlastní organizaci s konzistory a univerzitou⁶³; postupně přešli na protestantské pozice a později se přidali k Jednotě bratrské.

Císaře Rudolfa II. přinutili protestanté v nouzi za obtížného vojenského postavení roku 1609 k vydání Majestátu, majícího platnost zemského zákona, který obsahoval jejich požadavky svobody české konfese s právem stavět na královských statcích kostely. Také jim byla odevzdána utrakvistická konzistoř. A je tu rok 1618, kdy začíná 30-letá válka. Přiblížila se jedna z rozhodujících bitev s velkým významem pro český národ a jeho obrodu - Bílá hora, kde byli protestantští Češi poraženi a museli se vzdát na milost a nemilost. Následkem bylo okamžité zrušení Majestátu a obnovení katolického řádu v zemi. 27 vůdců povstání bylo na Staroměstském náměstí popraveno, mnohým byly zabaveny statky a byli posláni do vyhnanství.

Dle zásady „cuius regio, eius et religio“, vnucené protestantskými stavy katolíkům na sněmu v Augsburgu, se císař Ferdinand II. rozhodl provést v Čechách katolickou reformaci, aby v zemi 200 let zmítané válkami konečně nastal mír. Již v roce 1621 byli vypovězeni všichni protestantští kazatelé. Ve městech byli nekatolíci vyloučeni ze všech práv. Roku 1622 bylo v Čechách zakázáno přijímání podobojí. Utrakvismus byl císařem Ferdinandem II. zakázán roku 1627 na základě tzv. „Obnoveného zřízení zemského“ v českých zemích; vlastně šlo již jen o formální akt. Patent z roku 1627 nařizoval šlechtě přijmout katolickou víru nebo se vystěhovat. Z Čech se vystěhovalo celkem 30.000 rodin (tedy asi 10 % obyvatelstva), a katolická víra byla zevně opět obnovena. - Tak po 212 letech od vystoupení Jakoubka ze Stříbra skončilo období utrakvismu v českých zemích.

Vraťme se však do roku 1416. Po smrti Václava Králíka z Buřenic (†12.9.1416) zvolila část olomoucké kapituly s děkanem v čele jeho nástupcem již 21.9. Jana Železného a postulovala ho olomouckým biskupem. Tři dny byla tato volba držena v tajnosti ze strachu před Václavem IV. Zbytek kapituly této volby nedbal a dne 3.10. zvolil na popud krále jeho milce Aleše z Březí. Jeho dosazení králi povolný arcibiskup Konrád z Vechty potvrdil. Dne 29.11.1416 kališníci v čele se zemským hejtmanem Lackem z Kravař uvedli Aleše z Březí násilně do katedrály. Mnozí olomoučtí kanovníci pak byli pronásledováni až do roku 1419. Duchovenstvo však stálo pevně na straně Jana Železného, zatímco světská moc podporovala Aleše z Březí. Arcibiskup Konrád dokonce požádal Kostnický koncil o potvrzení Alešovy volby. Koncil však tento požadavek odmítl a

⁶² srov. Krchňák, A.: Cechové na Basilejském sněmu. S církevním schválením. Roma 1967

⁶³ <http://www.sdh.cz/zpravodaj/ms-2001-4.htm>

dne 15.12.1416 svěřil diecézi až do rozhodnutí nového papeže jako administrátoru Janu Železnému, který zároveň zůstal biskupem v Litomyšli. Nový papež Martin V. spor vyřešil směnou, když dne 14.2.1418 potvrdil Jana Železného v Olomouci a Aleše z Březí ustanovil biskupem v Olomouci.

Po hanebném selhání pražského arcibiskupa Konráda z Vechty zvolila dne 21.7.1421 pražská metropolitní kapitula, která se rozutekla z revoluční Prahy do Olomouce, Plzně a do Žitavy, Jana Železného administrátorem pražské arcidiecéze.

Biskup Jan byl i statečný voják. Protože byl často viděn, jak na obrněném koni rozhání houfy bludařů, dostal přívlastek Železný. V roce 1422 svedl boj u Litomyšle a o rok později u Černé Hory před Brnem. Roku 1423 proti němu uspořádali kališníci výpravu v čele s Divišem Božkem z Miletína a Viktorínem a Hynkem z Poděbrad. Oblehli Kroměříž, která se jim posléze vzdala, ale Jan Železný je brzy vojensky vypudil. Zikmund Lucemburský pak však dal Kroměříž bez vědomí biskupa do zástavy za 3500 kop grošů. V roce 1424 se ubránil náporu husitů na biskupském hradě Mírově, který předtím vyplatil ze zástavy a dal opravit jeho opevnění. Měl k dispozici na 3000 vojáků, v jejichž čele se střetl s utrakvisty ještě roku 1427 u Brna. Jeho zásluhou nezapusťilo na Moravě husitství takové kořeny jako v Čechách.

Za jeho biskupování v Olomouci se husité několikrát pokoušeli město dobýt, ale za hradby se nikdy nedostali. Poničili jen kláštery před hradbami (Hradisko, Dolany). O posledním útoku husitů se traduje tento příběh:

„Za husitských válek patřilo město Olomouc k protivníkům husitů. Proto bylo také v červnu roku 1423 obléháno husitským vojskem vedeným Prokopem Holým. Ten odhadl na jedné z ranních válečných porad sílu olomoucké posádky a převahu svých vojsk a prohlásil, že pokud nedobijí husitská vojska Olomouc do hlasu poledních zvonů, odtáhnou. - Strhla se velká bitva. V nekrutější vřavě před polednem se olomoucký biskup Jan Železný dozvěděl od zajatých husitů o slibu Prokopa Holého o poledních zvonech. Biskup proto dal zvonit na zvony kostela sv. Václava ještě před polednem a husitský vůdce Prokop Holý se svým vojskem odtáhl, nechtěje porušit své vlastní slovo. Biskup tak zachránil Olomouc před pleněním. Od té doby se zvoní u sv. Václava poledne již v 11 hodin.“⁶⁴ (Zkrácená verze)

Pro své nesmiřitelné vystupování a potírání husitství si vysloužil přezdívku Železný. Biskup Jan se postavil i papežskému legátovi Fernandovi, který po něm vyžadoval pod pohrůzkou podání špatných referencí do Říma značné sumy na cestovní výlohy. Jan Železný informoval kurii a snad i za tento neohrožený postoj byl papežem Martinem V. roku 1426 kreován kardinálem-knězem s titulem u Santa Maria in Termis a sv. Cyriaka. V roce 1427 dostal ještě privilegium v Čechách i na Moravě udělovat všechna církevní obročí, která byla jinak rezervována Svatému Stolci.

Až ke konci svého episkopátu mohl odložit brnění a zbroj a zaměřit se na obnovu víry ve své diecézi. Došlo však k velkému pronásledování katolického duchovenstva kališníky, před nimiž musel uprchnout i biskup Jan. Roku 1428 odešel i se svým dvorem do Uher za králem Zikmundem, jehož nároky na český trůn podporoval. Král mu nabídl uprázdněné vácovské biskupství (Vác, Maďarsko) a Jan požádal papeže o dispens. Ta stačila ještě dojít, avšak kardinál Jan Železný zemřel 9.10.1430 v Ostřihomi, kde pobýval se svou konsistoří. Pohřben byl ve Vácově v nynějším františkánském kostele.

9. **Aleš z Březí**⁶⁵ (*kolem 1380-†1442)

byl posledním sídelním litomyšlským biskupem, než bylo biskupské sídlo a katedrála zničeny. Roku 1425 dobyli město husité (sirotci), biskup Aleš z Březí uprchl, a tím biskupství prakticky zaniklo.

Pocházel z rodu nižší šlechty, který se psal podle hrádku Březí nedaleko Týnu nad Vltavou a který měl podací právo v křtěnovském kostele, takže se někdy psal i „ze Křtěnova“. V roce 1413 byl kanovníkem vyšehradským a patřil mezi oblíbence krále Václava IV. Po smrti Václava Králíka z Buřenic (12.9.1416) chtěl král Aleš z Březí vnutit olomoucké kapitule jako svého kandidáta na olomoucký biskupský stolec. Avšak již 21.9.1416 zvolila převážná část kapituly biskupem Jana IV. Železného, dosavadního litomyšlského biskupa. Teprve 3.10.1416 se sešla zbylá menšina kapituly a zvolila Aleše z Březí, které králi povolný arcibiskup Konrád z Vechty ihned potvrdil.

Aleš přijel do Olomouce s několika kněžími podávajícími pod obojí (utrakvisty) a z vůle Václava IV. byl Janem ze Smilkova na Kostelci dne 29.11.1416 uveden v držení biskupství. Vznikl

⁶⁴ „Proč se v kostele sv. Václava zvoní poledne v 11 hodin“; <http://dig.vkol.cz/ded2002h.htm>

⁶⁵ Buben, M.M.: „z Březí, Aleš (Albert)“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.45-46, Praha 2000

tak spor, a protože v tu dobu nebyl papež, obě strany předložily svou při koncilu v Kostnici. Ten pojal podezření, že je Aleš ke kacířům smířlivý, a tak jeho volbu zrušil a biskupa Jana Železného jmenoval dne 15.12.1416 administrátorem olomouckého biskupství. Když byl Jan Železný o dva roky později jmenován papežem Martinem V. olomouckým biskupem, musel se Aleš z Břeží vzdát svého nároku a obdržel biskupství v Litomyšli. Definitivní narovnání učinil až král Zikmund (Lucemburský), který Jana Železného přesvědčil, aby Alešovi fakticky postoupil litomyšlské biskupství (13.5.1420). Když dne 2.5.1421 přitáhla Žižkova vojska k Litomyšli a město obsadila, podařilo se Alešovi z Břeží uprchnout na Moravu, patrně do Svitav, kde se usídlila i kapitula.

Obyvatelstvo Litomyšle přijalo 4 artikuly pražské a Žižka jim za správce dosadil hejtmana Diviše Bořka z Miletína. Vzhledem ke smířlivějšímu postoji biskupa k husitům a jejich učení zůstal biskupský hrad nad městem ušetřen. Když se ale pražský arcibiskup Konrád z Vechty přihlásil ke 4 pražským artikulům, biskup Aleš se ho zřekl. V březnu 1425 oblehli Sirotci biskupský hrad a jeho dobytím došlo k faktickému zániku biskupství, ač právně existovalo až do poloviny 16. století.

O dalších osudech posledního rezidujícího litomyšlského biskupa existují jen kusé zprávy. V roce 1424 posvětil jakousi kapli v Brně, roku 1427 uvedl do úřadu nového opata na Velehradě a dne 29.6.1438 se zúčastnil korunovace Albrechta Habsburského na českého krále v katedrále sv. Víta. Zemřel v roce 1441, resp. 1442.

10. Matěj, zvaný Kučka, OPraem.⁶⁶ (*kolem 1380-†1449)

biskup bez rezidence.

Premonstrát pocházející z České Třebové, který je v letech 1413-1415 připomínán jako oltářník v chrámu Panny Marie před Týnem v Praze. Směnou se stal farářem v Hrobu a později v Mostu. Roku 1441 byl na koncilu v Basileji vysvěcen na biskupa s určením pro Litomyšl, ale nedosáhl papežského potvrzení (byl ustanoven vzdoropapežem Felixem V.). Jako biskup však ve skutečnosti působil, protože v roce 1443 vysvětil jakýsi oltář. O rok později byl prezentován na faru v Českých Budějovicích, ale protože měšťané nechtěli za faráře ani biskupa ani řeholníka, vznikl vleklý spor. Zemřel někdy v roce 1449.

11. Benedikt (Beneš)⁶⁷

Po smrti Matěje Kučky byl administrátorem litomyšlského biskupství zvolen kapitulou sídlící při svitavském kostele sv. Jiljí její převor Benedikt (Beneš), který je uváděn i mezi účastníky korunovace českého krále Ladislava Pohrobka dne 28.10.1453.

Dnes hřbitovní kostel sv. Jiljí byl založen již kolem r. 1170 litomyšlskými premonstráty. Jedná se o trojlodní baziliku s emporami nad bočními loděmi. V průčelí je věž s cibulovitou bání a po jejích stranách schodiště na empory. Interiér je barokní ze 17. a 18. století.

12. Benedikt⁶⁸

Uváděn jako administrátor litomyšlského biskupství na dokumentu s datem 16.8.1457. Bližší údaje nejsou známy.

13. Jan⁶⁹

Uváděn jako administrátor litomyšlského biskupství na dokumentu s datem 21.10.1458. Bližší údaje nejsou známy.

14. a 16. Eliáš Čech (Helias Ssech)⁷⁰ (*kolem 1415-†1492)

původně premonstrát v Teplé, je poprvé připomínán roku 1459 jako farář v Liticích u Plzně. V létě 1463 přestoupil s papežským svolením do kapituly premonstrátské kanonie v Litomyšli, která po faktickém zániku biskupství v roce 1421 našla útočiště ve Svitavách, ale zároveň si směl

⁶⁶ Buben, M.M.: „Matěj, řečený Kučka (od Řebříkův), O.Praem.“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.219, Praha 2000

⁶⁷ tamtéž

⁶⁸ tamtéž

⁶⁹ Buben, M.M.: „Jan V., zv. Bavor“, Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů, s.133, Praha 2000

⁷⁰ tamtéž

podřzet místo faráře v Liticích. O rok později byl Jindřichem IV. z Hradce povolán na faru do Jindřichova Hradce. Roku 1645, v létě 1646 a v květnu 1647 byl třikrát v Římě, kde z pověření Panské jednoty vedl různá jednání. V červnu 1467 odejel v čele neúspěšného poselstva do Polska s nabídkou české koruny polskému králi. Roku 1468 je poprvé zmiňován jako administrátor litomyšlského biskupství. Při volbě biskupa Jana Bavora je uváděn jako převor litomyšlské kapituly.

Administrátorem přestává být v roce 1474, když je zvolen nový litomyšlský biskup Jan Bavor. Ten však nejspíše brzy zemřel, neboť již v roce 1478 je totiž Eliáš Čech znovu uváděn jako administrátor litomyšlského biskupství. - Poslední písemně doložená zpráva o Eliášovi Čechovi je z července 1492. Záhy poté zřejmě zemřel.

15. Jan V., zvaný Bavor⁷¹

biskup Jan Bavor byl původně opatem premonstrátského kláštera v Louce u Znojma v letech 1466-1474. Dne 10.2.1474 byl na půdě své kanonie zvolen kanovníky litomyšlské kapituly, sídlící ve Svitavách, litomyšlským biskupem. Dne 16.11.1474 se mu dostalo papežského potvrzení a 11.12.1474 byl v Římě konsekrován. Musel však brzy zemřít, avšak kdy zemřel a kde je pohřben tento *de iure* poslední biskup litomyšlský, není známo. V roce 1478 je jako administrátor litomyšlského biskupství uváděn opět Eliáš Čech.

17. Lukáš⁷²

K roku 1525 je připomínán jako administrátor litomyšlského biskupství. Bližší údaje nejsou známy.

18. Wolfgang⁷³

K roku 1554 je připomínán jako administrátor litomyšlského biskupství. Bližší údaje nejsou známy.

Po jeho smrti toho roku uchvátili svitavští měšťané majetek kapituly (domy poblíž kostela Navštívení Panny Marie) a dva poslední kanovníci byli vyhnáni z města. Uchýlili se do premonstrátského kláštera na Hradisku u Olomouce.

Svitavský kostel Navštívení Panny Marie - u tohoto kostela sídlila litomyšlská biskupská kapitula v posledním období

Tady by mohl být ponurý konec středověkého příběhu, začínající velkou slávou a pompou, přecházející do bojů s heretiky a končící skomíráním přes administrátory až k vyhnání posledních dvou zástupců biskupské kapituly do polí za město rozvášněným zástupcem lidu s cepy, kosami, vidlemi a hrabisky. Ale není.

Znovu nahlédněme do historie. Jsme v polovině 16. století. Jak vypadá nábožensko-geografická mapa Českého království, byť už v rámci Habsburské monarchie? Západ Čech zůstává katolický díky silnému postoji Plzně. Praha, jih a sever Čech jsou z poloviny zasažené protestantismem, východ Čech je však až z 90% utrakvistický, formuje se zde Jednota bratrská spojená s valdanskými, kteří ji posílili svým příchodem roku 1480 z Braniborska, odkud byli katolickou šlechtou vypuzeni, jsou zde ale i stoupenci nové České konfese (Čeští bratři). K roku 1550 však i zde začíná být zřejmý rozklad a polarizace utrakvismu. Fary začínají být znovu obsazovány katolickými faráři, kostely začínají být opět katolické, některé jsou převěcovány; někde zůstává dosud pouze utrakvistická duchovní správa, jinde existují ve vzájemné revnivosti obě - katolická i utrakvistická. Menší část utrakvistů přechází na stranu radikálních protestantů, trvajících na svém oddělení od Církve. Tyto evangelické sbory se začínají konstituovat na vlastní evangelické farnosti. V některých městech dokonce vzniká více městských rad podle konfesí, jež je delegovaly. Ve společnosti je stále napětí a nedůvěra, všichni cítí ve vzduchu, že se něco stane, že se něco musí stát, že musí konečně padnout nějaké definitivní rozhodnutí o (právním) postavení jednotlivých vyznání. Místo toho však kolem roku 1600 do severovýchodního pohraničí přichází masivní emigrace Němců - převážně utrakvistů, kolísajících o víře mezi katolictvím a protestantstvím, nazývaná jako tzv. druhá kolonizace (první jsme již zmínili, proběhla na popud Přemysla Otakara II.). - Morava však bludnými naukami zasažena téměř není a Kladsko⁷⁴ zůstalo celé ryze katolické.

⁷¹ tamtéž

⁷² tamtéž

⁷³ tamtéž

⁷⁴ Kladsko do roku 1454. Středověk; <http://sweb.cz/tyras/kladsko/k2.html>

Až konečně přichází zlomový rok 1620 s bitvou na Bílé hoře (8.11.1620), kdy byl ukončen husitský teror. Rok z pohledu češství snad černý, ale usměrňuje konečně chaos a anarchii v české společnosti a nastoluje opět řád a jednotu. Je však teprve třetím, a třicetiletá válka pokračuje. Císař Ferdinand II. rozhoduje, že se těch, kteří by rušili mírové soužití v jeho zemích, zbaví. Vůdce povstalců nechal 21.6.1621 popraviti na Staroměstském náměstí v Praze, ty, kdo jitiřili společnost - bratrské kazatele - roku 1621 vykázal ze země, roku 1622 zakázal podávat podobojí a roku 1627 přikázal všem nespokojencům opustit zemi pod trestem ztráty majetku i hrdla. Císařský globální pohled, který přehlídí všechny země a království spojené v jednu monarchii, zjišťuje náboženský neklid na jednom relativně malém území Východních Čech, a proto rozhoduje radikálně, přísně a definitivně. Není náhodou, že se toto území kryje s rozsahem nynější diecéze se sídlem v Hradci Králové. - Je třeba poukázat ještě na jeden fakt. Výše zmíněná druhá německá kolonizace českého pohraničí, prvotně zamýšlená jako posílení protestantského živlu, vedla po zavedení represí vůči nekatolíkům k masivnímu opouštění těchto nauk, takže v tomto prostoru většina Němců zůstala natrvalo. Tím došlo k výrazné demografické změně. Pozorujeme to např. na vedení dobových městských a obecních kronik a na zápisech z jednání obecních zastupitelstev. Zatímco v předchozím období jsou vedeny většinou česky, v letech 1670-1690 přecházejí téměř všechny na němčinu. Tak vlastně české protestantství připravilo základy budoucích problémů s třetinovou německou menšinou v českých zemích.

Teprve po skončení třicetileté války roku 1648 bylo možné podle potřeb doby upravit poměry v české církevní provincii. Roku 1655 vznikla v Severních Čechách diecéze se sídlem v Litoměřicích a roku 1664 ve Východních Čechách se sídlem v Hradci Králové, tedy na protestantismem nejpostiženějších územích. Litomyšlská diecéze z trosek znovu nepovstala.

V Litomyšli byl namísto biskupství zřízen proboštský úřad.

V roce 1994 obnovil královéhradecký biskup, dnes emeritní arcibiskup, Msgre. ThDr. Karel Otčenášek kolegiátní kapitolu u kostela Povýšení svatého Kříže. Současným kapitulním vikářem a současně proboštem je P. František Beneš, SDB.

Titul zaniklého biskupství je užíván pro biskupy sídelně nezařazené, určené pro misie, uprchlíky, cizince, pro národnostní menšiny. Takových zaniklých biskupství je řada, například všechna ze severního pobřeží Afriky, z Předního Východu a Andalusie, která pohltil islám, jiná, v nichž působí pravoslavní, a mnohá městská s mnohaletou sedisvakancí při zpustnutí místa a rezidence. Také titul litomyšlského biskupství se tímto způsobem jistě v historii používal; autor však o tom doklady nemá⁷⁵, neboť jsou v archívech římské kurie. Přesto jednoho takového biskupa známe. Přinášíme zde jeho medailon.

Titulární biskup litomyšlský a emeritní biskup pražský Mons. ThDr. Jaroslav Škarvada se včera dožil 80 let.⁷⁶

Praha: Děkovná mše u příležitosti oslavy 80. narozenin biskupa Škarvady bude celebrována v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě v sobotu 18.9.2004 od 10.00 hodin za účasti jubilantových spolubratřích v biskupské službě v pražské arcidiecézi - kardinála Miloslava Vlka, biskupů Václava Malého a Karla Herbsta, dalších hostů, kněží a široké veřejnosti.

Jaroslav Škarvada se narodil 14.9.1924 v Praze na Královských Vinohradech. Maturoval v roce 1943. Od roku 1945 byl posluchačem papežské Lateránské a Gregoriánské univerzity v Římě a později

⁷⁵ O vyjádření jsme požádali regionálního historika. Mgr. Pakosta poskytl následující informace (děkujeme za ně): „K doplnění biografického záznamu litomyšlského titulárního biskupa Mons. Jaroslava Škarvady doporučuji Vaší pozornosti článek J. ŠKARVADY *Ze života biskupa litomyšlského. (Autorizovaný přepis nahrávky na magnetofonovém pásku)* in: Litomyšl. Duchovní tvář českého města. (Sborník historických prací), Litomyšl 1994, resp. biogram biskupův publikovaný ve slovníku J. TOMEŠ A KOL., *Český biografický slovník XX. století, III. díl, G - Ž*, Praha 1999. Dále sděluji, že ThDr. Jaroslav Škarvada je (dle našich dostupných poznatků) **prvním titulárním litomyšlským biskupem** (pomineme-li jeho několik středověkých předchůdců, kteří nebyli v úřadu potvrzeni). Publikace "Královéhradecká diecéze" (autorů V. HRUBÝ A KOL.), Hradec Králové 1994 uvádí, že v roce 1973 bylo obnoveno litomyšlské biskupství bulou papeže Pavla VI. jako biskupství titulární (s. 16). Titulární biskup (Mons. Jaroslav Škarvada) byl však jmenován až v roce 1983, a to papežem Janem Pavlem II. Dlužno připomenout, že v roce 1904 bylo litomyšlské děkanství povýšeno na proboštsství (titulární, neboť je spravoval nadále děkan) na památku existence litomyšlské diecéze a augustiniánského kláštera.“

⁷⁶ Hánečková, G. (TS CBK, 15.9.2004): „Biskup Jaroslav Škarvada slaví osmdesátiny“; <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=5991>

alumnem české papežské koleje Nepomucenum. Studium ukončil doktorátem teologie. Na kněze byl vysvěcen 12.3.1949. Díky politické situaci v bývalém Československu (vzhledem k internaci kardinála Josefa Berana a dalším zásahům proti katolické církvi) byl jeho návrat do vlasti znemožněn.

Pracoval nejprve v Itálii jako profesor dogmatiky v regionálním semináři v Chieti. Od roku 1965 působil jako sekretář kardinála Berana až do jeho smrti. Od roku 1968 působil jako koordinátor duchovní služby českých krajanů rozptýlených po celém světě. V letech 1970-1991 byl také spolupracovníkem vatikánského Státního sekretariátu. 18.12.1982 byl jmenován titulárním litomyšlským biskupem. 6.1.1983 byl papežem Janem Pavlem II. v bazilice sv. Petra vysvěcen na biskupa. Úkolem jeho biskupské služby bylo nadále řízení pastorace českých krajanů v zahraničí.

28.8.1991 byl jmenován pražským světícím biskupem. Od listopadu 1991 do února 2001 zastával funkci generálního vikáře pražské arcidiecéze a od ledna 1993 do září 2002 byl proboštem Metropolitní kapituly u sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze. Po dovršení 75 let požádal papeže o uvolnění z úřadu biskupa (na základě Kodexu kanonického práva). Jan Pavel II. jeho žádosti vyhověl 25.9.2002.

Především na vlnách Hlasu Ameriky, Svobodné Evropy a Vatikánského rozhlasu se Jaroslav Škarvada významně podílel na obraně svobodného a nezávislého myšlení před všeobjímající komunistickou indoktrinací a pomáhal v posluchačích za „železnou oponou“ udržovat naději na změnu neutěšených poměrů a osybození Československa z komunistické knuty. 28.10.2003 mu prezident republiky Václav Klaus udělil Řád T.G. Masaryka III. třídy za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva.

18.12.2003 byl jmenován delegátem Svatého stolce pro rytířský Řád křižovníků s červenou hvězdou (OCr.).

4. Kostel Povýšení svatého Kříže s proboštvím⁷⁷. Dnešní proboštský kostel Povýšení sv. Kříže vznikl původně jako kostel augustiniánského kláštera. Ten byl v roce 1356 založen tehdejší litomyšlským biskupem, vzdělaným kancléřem Karla IV. Janem ze Středy; augustiniáni sem na jeho popud přišli z kláštera u sv. Tomáše v Brně. Stavba kostela a konventu jistě začala brzy poté; kostel byl dokončen roku 1378.

Po obsazení Litomyšle husity a zániku kláštera byla ke kostelu v roce 1428 přenesena fara z kostela sv. Klimenta v hradním areálu. Na zničený konvent upomínají dnes jen odkryté oblouky křížové chodby na jižní straně kostela, kaple sv. Josefa se sakristií a nejspíš i část kaple sv. Markéty, dnes včleněné do budovy děkanství.

LITOMYŠL - PROBOŠTSKÝ (KAPITULNÍ) KOSTEL POVÝŠENÍ SVATÉHO KŘÍŽE

Jižní předsíň byla postavena za Kostků z Postupic v roce 1525. Po požáru 1560 byla zrušena poničená klenba a do kostela vestavěn dřevěný strop. Novou, nižší klenbu získal kostel až v průběhu oprav, které následovaly tři roky po požáru v roce 1601 za Marie Manrique de Lara, vdovy po Vratislavovi z Pernštejna. Po zaklnutí lodí byla postavena západní, tzv. Manričina předsíň s renesančním portálem. U kostela byla založena škola (přenesena jinam byla až roku 1777).

Gotickou podobu si dodnes zachovala především kaple sv. Josefa na jižní straně presbytáře. Do hlavní lodi byly v 16. století vestavěny západní hudební a severní literátská kruchta.

Od roku 1657 byl litomyšlským děkanem pozdější významný český historik Tomáš Pěšina z Čechorodu.

⁷⁷ http://www.litomysl.cz/php/historie/index.php?polozka=probotsky_kostel

Barokní budova děkanství (dnes proboštství, resp. kapituly) byla podle návrhu litomyšlského architekta Jiřího Béby postavena v letech 1758-1763.

Velká část vybavení kostela je ze druhé poloviny 18. století. Hlavní oltář byl postaven v roce 1767, sochařskou výzdobu provedli František Pacák a Jiří Pacák ml., obraz Povýšení sv. Kříže namaloval Ignác Raab. Obrazy křížové cesty jsou z roku 1773, jejich autorem byl Josef Cereghetti. Kostel i děkanství byly poškozeny při požáru v roce 1775 i 1814, mobiliář ovšem zůstal z velké části zachován.

Terasa se schodištěm před kostelem byla upravena na začátku 19. století. Původní dřevěný krucifix z roku 1775 byl v roce 1806 nahrazen dnešním křížem kamenným.

Na konci 19. století byl kostel v několika etapách částečně regotizován, mj. za účasti architekta Františka Schmoranze, a získal tak v hlavních rysech svou dnešní podobu (novogotická je i část dnešního mobiliáře). Návrhy počítající s mnohem radikálnější přestavbou nebyly uskutečněny a chrám Povýšení sv. Kříže tak zůstal významnou a cennou památkou s mnoha zajímavými architektonickými a uměleckými detaily a fragmenty původní výzdoby.

POŽADAVEK DOBY: OBNOVENÍ LITOMYŠLSKÉHO BISKUPSTVÍ

5. Obnovení biskupství v Litomyšli. Na začátku této kapitoly je z historie města text: „Město se vzdalo dobrovolně, ale o čtyři roky později jej zabralo radikálnější husitské křídlo „širotků“ a bojovalo se i o hradní návrší. Biskup Aleš z Březí uprchl, a biskupství pak vypálením biskupských budov fakticky zaniklo.“ Zaniklo tedy sídlo biskupa, byly vypáleny a pobořeny nějaké stavby. Biskupství je však pastýřský úřad a biskup nástupce apoštolů, toto pověření a zplnomocnění nelze spálit, a diecéze je území, jež nelze pobořit. Pravou příčinu tak dlouhé sedisvakance není známá.

Otázka obnovení biskupství v Litomyšli byla nastolena po roce 1990 skupinou nadšenců a řešena s královéhradeckým biskupstvím jako s tím biskupstvím, které by se muselo vzdát největšího počtu farností, a tehdejší sídelní biskup doporučil tuto otázku zatím nenastolovat. Mezitím povstala biskupství zcela nová, Plzeň a Ostrava-Opava, a věřící z nejvýchodnější části Čech a ze severozápadu Moravy, kteří mají do svých biskupství v Hradci Králové, Olomouci, Brně nebo Ostravě daleko, se ptají, proč biskupství v Litomyšli není dosud obnoveno.

S touto otevřenou otázkou putování biskupskou Litomyšlí ukončíme.